

L'HOSPITAL DE SANG DE VALLS (1937-1939)

Juan Roberto Zepeda Iturrieta
Jordi Pérez Molina

Paraules clau: Guerra Civil espanyola, Hospital de Sang, medicina, Valls.

Resum: L'objectiu principal d'aquest treball és explicar com s'endegà l'Hospital de Sang de Valls, com s'organitzà i quin paper tingué durant la Guerra Civil i, al mateix temps, contribuir a recuperar una part de la nostra història que moltes vegades ha quedat oblidada pels historiadors: els hospitals militars durant el conflicte, ja que sovint s'han preocupat més del vessant bèl·lic i les seves conseqüències sobre la població que no pas dels aspectes sanitaris.

Abstract: The main aim of this essay is to explain how the Hospital of Blood of Valls started, how it was organised and its role during the Civil War. At the same time it aims to recover a part of our history which has often been forgotten by historians: the military hospitals during the conflict, since historians have often been concerned about the warlike side and its consequences rather than about the medical aspects.

I. Introducció

L'objectiu principal d'aquest treball és explicar com s'endegà l'Hospital de Sang de Valls, com s'organitzà i quin paper tingué durant la Guerra Civil i, al mateix temps, contribuir a recuperar una part de la nostra història que moltes vegades ha quedat oblidada pels historiadors: els hospitals militars durant el conflicte, ja que sovint s'han preocupat més del vessant bèl·lic i les seves conseqüències sobre la població que no pas dels aspectes sanitaris.

Tot i la dificultat inicial de no comptar amb la documentació original de l'Hospital, i després d'una recerca infructuosa en arxius militars com els d'Àvila, Madrid o Segòvia, vam decidir obrir una línia d'investigació conjunta que abracés des de documentació diversa a altres arxius locals, premsa de l'època, fins a la localització de testimonis orals directes i indirectes de tot tipus: metges, infermeres, auxiliars sanitaris, administratius, voluntaris, etc. Gràcies a aquests, hem pogut comptar amb documentació personal inèdita relacionada amb l'Hospital, com les memòries de la infermera nord-americana Fredericka Martin, on es demostra la presència de les Brigades Internacionals a Valls durant la guerra civil; amb documents gràfics, sobretot fotografies, i amb aportacions de tota mena, que han sigut molt importants per a la nostra investigació. Volem agrair i, al mateix temps, dedicar aquest treball a totes aquelles persones que, d'una manera o altra, hi han col·laborat; sense ells no hauria estat possible: Àngel Archilla, Rosa Ballester, M. Carme Benaiges, Paquita Blasi, Moisès Broggi, Encarnación Campaña, Ignacio Cárdenas, Fernando Collado, Joan Cartanyà, Teresa Casanovas, Roser César, Carme Domènech, Isabel Domingo, Francesc Domingo, Maria Ferreté, Joan Figueras, Teresa Forné, Adelaida Galiana, Pere Gibert, Gabriel Guasch, Maria Teresa Guasch, Angela Jackson, Fredericka Martin, Jaume Massó, Josep Mateu Fontanilles, Isidro Montserrat Oliveres, Lluís Pàmies, Mercedes Pérez Campaña, Anna Pons, Joan Puig Figuerola, Eleonor Robusté, Ezequiela Roset, Consol i Ramon Rull Sarró, M. Teresa Sanromà, Fidel Saperas, Ramona Serra Escoté, Josep M. Ventura Cortés, Pilar Vives, Fernando Wielopolski i família Tomàs Ivern. Els excombatents Pere Cornellà i Creus, Josep M. Lladó León, Josep Lladó Lleonart, Antoni Margarit Sagrera, Agapito Oliver Garcia, Joaquim Pellejà Giné, Lluís Perera Salomé, Josep Sanjoan Güell i Vicenç Vercher.

També volem agrair l'ajut incondicional de l'arxiver municipal de Valls, Josep Martí Baiget, i la seva aportació, en deixar-nos incloure una llista, ordenada cronològicament, de les persones que van ser enterrades al cementiri de Valls durant la Guerra Civil, fruit del buidat que va realitzar del registre general d'inhumacions del cementiri de Valls, i del registre civil municipal. El resultat final és una relació de 424 inhumacions efectuades al cementiri de Valls entre el mes de gener del 1937 i el mes de març del 1939, corresponents a soldats, refugiats i personal sanitari. La data d'inici no respon a la data de partida, instal·lació o posada en funcionament de l'Hospital de Sang, sinó a l'arribada dels primers contingents de refugiats de guerra (desembre del 1936), i la data final, la que posa fi a la guerra (1 d'abril del

1939).¹ També volem agrair la col·laboració dels arxivers: Dolors Sala, de l'Arxiu Municipal de Valls (AMV); Salvador Cabré, de l'Arxiu Comarcal de l'Alt Camp (ACAC); Manel Güell, de l'Arxiu Històric de la Diputació de Tarragona (AHDT), i Montserrat Flores, de l'Arxiu Municipal de Cambrils (AMCAM). I dels historiadors Josep Sánchez Cervelló i Pere Clua Micola, experts en la batalla de l'Ebre.

No podem oblidar-nos d'esmentar el director del col·legi Claret de Valls, Lluís Ribé, i el pare Casals, que molt gentilment ens van ensenyar les instal·lacions de l'edifici i ens van deixar realitzar les fotografies; el director del centre escolar Mare de Déu de la Candela, Llorenç Gimeno Farré, el professor José Luis Vicente Morente i, en especial, el conserge del centre, Antonio Romeo.

Finalment, volem agrair la col·laboració del director del Museu de Valls, Jordi París, i del regidor de Cultura de l'Ajuntament de Valls, Jordi de Bofarull, impulsors d'aquesta investigació, i a la Fundació Ciutat de Valls, que ha finançat el treball.

2. Organització de la sanitat republicana durant la Guerra Civil

L'esclat de la rebel·lió militar el 18 de juliol del 1936 i la consegüent conflagració motivaren una reorganització de les estructures sanitàries vigents, que, a mesura que progressava la guerra, anaren canviant. J. Estellés, que aleshores ocupava una Subsecretaria de la Direcció d'Assistència Social, assenyala que: "Apenas comenzada la contienda, hubo que crear o reorganizar servicios de toda índole y uno de los que mayor actividad absorbió fue, indudablemente, la Sanidad".² Primerament, foren els sindicats, partits polítics i altres organitzacions els que iniciaren la denominada Organización Hospitalaria, fundant hospitals arreu del territori. Posteriorment, fou el govern de la República el que es féu càrrec d'aquesta reestructuració tant a escala civil com militar. El Ministeri de Sanitat i d'Assistència Social, de la mà de Frederica Montseny, que es creà el novembre del 1936, i la corresponent Conselleria de Sanitat i d'Assistència Social a Catalunya, emprengueren una labor complexa.

Arreu del país es fundaren una munió d'hospitals de tota mena i pràcticament de manera improvisada. Amb l'ajuda de professionals de la sanitat provinents de l'estament civil, s'instal·laren hospitals militars aprofitant palaus, esglésies, convents, cases de caritat i, fins i tot, hotels, com l'Hotel Ritz de Madrid, que es convertí en un hospital improvisat l'any 1936 i funcionà com a lloc de tractament dels ferits procedents de

¹ Gràcies a aquesta relació hem pogut conèixer el nombre de morts que es produïren a l'Hospital de Sang i a l'Hospital d'Infecciosos de Valls mentre van funcionar. MARTÍ I BAIGET, Josep: "Informe sobre l'Hospital Militar de Valls, la fossa comuna del cementiri de Valls i les inhumacions que s'hi feren durant la guerra civil". Valls, 5-5-2003, 3 pàgines mecanografiades.

² CID, Felip. *La contribució científica catalana a la medicina i cirurgia de guerra (1936-1939)*. Barcelona, Fundació Uriach, 1996, pàg. 136.

l'Hospital General o Clínic.³ Molts hospitals civils de poblacions arreu de Catalunya es transformaren en clíniques militars o hospitals militars, com succeí a Barcelona amb la Clínica de Sant Josep, que es convertí en l'Hospital Base d'Evacuació, que, després de la pèrdua de Lleida l'any 1938, acollí una considerable part de les baixes.⁴

Per explicar el funcionament de la sanitat militar durant la guerra, utilitzarem l'exemple dels serveis sanitaris de l'Exèrcit de l'Ebre, concretament del XV Cos d'Exèrcit, ja que a partir de la batalla de l'Ebre, l'Hospital de Sang de Valls passarà a disposició d'aquest cos militar.

L'organització dels serveis sanitaris de l'Exèrcit de l'Ebre responia a una sèrie de punts assistencials, que anaven des de la primera línia del front fins als hospitals de rereguarda o hospitals base.

Durant la batalla, els ferits eren recollits amb lliteres i traslladats al punt sanitari del batalló, que acostumava a estar molt a prop de la línia de foc i en llocs resguardats. Allí es feien les primeres cures i es classificaven els ferits, tot i que, sempre que era possible, es realitzaven cures elementals d'urgència en el mateix camp de batalla, ja que cada soldat anava equipat amb un paquet de cura individual que contenia gases, iode i alcohol.⁵ Per darrere del lloc de socors del batalló i més protegit, hi havia el punt sanitari de cada brigada, on es reunien els ferits, es rectificaven i completaven les cures, es practicaven torniquets i immobilitzacions, s'administraven sèrums i calmants i on es feia una classificació dels ferits indicant el diagnòstic, l'hora de la ferida i els medicaments emprats. Els ferits més greus eren traslladats en ambulàncies als hospitals de primera línia. Sovint, a causa dels bombardeigs constants, els ferits no podien ésser evacuats durant el dia i s'havia d'esperar al vespre; en moltes ocasions, aquest retard suposava un agreujament del pronòstic inicial.

Els hospitals de primera línia, que n'hi havia un per divisió, tenien com a missió principal acollir els ferits i proporcionar-los un tractament quirúrgic adequat, per tornar-los posteriorment al camp de batalla o, en cas de convallescència, ser traslladats a hospitals de campanya. Estaven situats dins d'unes condicions mínimes de seguretat, molt a prop de la línia de foc, perquè els ferits poguessin ser atesos al més aviat possible, i sempre en llocs resguardats: masies, tendes de campanya, ermites, túnels o fins i tot coves, com el cas de la cova de Santa Llúcia, a la Bisbal de Falset, que es convertí en una veritable cova hospital, a l'estiu del 1938.⁶

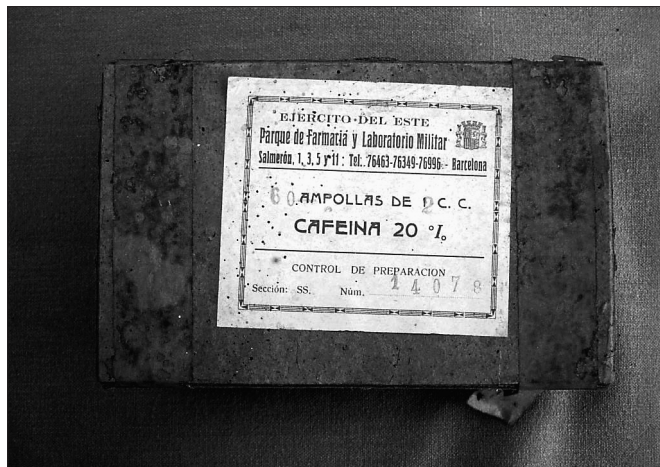
³ ESTELLÉS SALARICH, José. "La sanidad del Ejército Republicano del Centro", a *Los médicos y la medicina en la guerra civil española*. Madrid: Monografías Beecham, 1986, pàg. 43.

⁴ CID, Felip., *op. cit.*, pàg. 141.

⁵ LLAURADÓ BROS, Carles; SABATÉ RULL, Albert. "La sanitat republicana durant la batalla de l'Ebre: l'exemple del XV Cos d'Exèrcit", a PIQUÉ PADRÓ, Jordi; SÁNCHEZ CERVELLÓ; Josep (coord.). *Guerra Civil a les comarques tarragonines (1936-1939)*. Tarragona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, 1999, pàg. 137.

⁶ Vegeu JACKSON, Angela. *Més enllà del camp de batalla. Testimoni, memòria i record d'una cova hospital en la Guerra Civil espanyola*. Valls: Cossetània Edicions, 2004.

Ampolles de cafeïna
(fotografia cedida
per Pere Gibert).



Paquets de gases esterilitzades
(fotografia cedida
per Pere Gibert).

Soluciones inyectables
(fotografia cedida
per Pere Gibert).



Durant la batalla de l'Ebre, el punt sanitari de la 3a Divisió es va col·locar en un turó a prop de la Fatarella. L'hospital de l'11a Divisió estava instal·lat en un parell de túnels, l'un a prop de Gandesa i l'altre, al Pinell de Brai, en un llarg túnel de tren sense vies, que va compartir amb un hospital de les Brigades Internacionals.

Cada equip mèdic divisionari estava format per un cap, amb el grau de capità, un tinent metge ajudant, dos practicants, un transfusor de sang i infermeres. Posteriorment, s'afegí a tot aquest equip un oficinista, que s'encarregava de realitzar l'historial clínic de cada ferit, en què indicava l'estat en ingressar, una descripció detallada de la ferida, la intervenció realitzada, la medicació, el material de sutura, etc. Es feien tres còpies de l'historial mèdic: una per a l'arxiu de l'equip, una altra que s'enviava a la Comandància de Sanitat divisionària i, finalment, una que acompanyava sempre el ferit en els seus trasllats i evacuacions.⁷

La mobilitat dels hospitals de primera línia era constant, anaven canviant de lloc segons avançava o s'endarrerava el front de combat. Per tant, es muntaven i desmuntaven instal·lacions heterogènies contínuament. Quan s'instal·lava en un lloc determinat es feia una neteja ràpida, amb aigua i sabó, es blanquejaven les parets i sostres amb calç, i es netejava i aïllava el terra amb rotllos de linòleum. S'utilitzava un gran autobús per al transport del personal mèdic i una sèrie de camions pintats de verd per al trasllat del material de quiròfan, cuines, llits, mantes i roba, medicaments i un grup electrogen per al subministrament d'electricitat.⁸ Per traslladar els ferits s'utilitzaven ambulàncies grans, moltes vegades facilitades per organitzacions humanitàries estrangeres, partits polítics i sindicats. Durant els primers mesos de la conflagració, les forces republicanes disposaven d'un respectable nombre d'ambulàncies que reunien totes les exigències sanitàries, però eren massa visibles en els camps de batalla, sovint eren tirotejades i atacades indiscriminadament. Aleshores, posaren en funcionament unes ambulàncies petites, molt manejables i perfectament camuflades, que arribaven molt a prop de les línies de foc. A mesura que avançà la guerra, i a causa de la falta de mitjans per part del govern republicà, de vegades la sanitat republicana es valgué d'automòbils requisats que s'adaptaven per al transport de traumatitzats i, fins i tot, de cotxes que quedaven abandonats a les cunetes de les carreteres.⁹

Un altre mitjà que es convertí durant la guerra en una prioritat absoluta per a la sanitat republicana fou el transport ferroviari. La missió principal d'aquest transport era cobrir operativament l'evacuació dels soldats ferits mitjançant la formació dels trens hospitals i hospitals annexos. Distribuïda pels hospitals de divisió hi havia la columna d'evacuació del cos d'exèrcit amb la missió de traslladar els ferits més greus als llocs quirúrgics avançats i els malalts als hospitals de campanya o als punts

⁷ PICARDO CASTELLÓN, Manuel. "Experiencia personal en un hospital quirúrgico de primera línea durante nuestra guerra civil", a *Los médicos y la medicina en la guerra civil española* (op. cit.), pàg. 184.

⁸ PICARDO CASTELLÓN, Manuel. *Op. cit.*, pàgs. 182-183.

⁹ CID, Felip. *Op. cit.*, pàgs. 149-150.

d'evacuació. Una vegada els ferits arribaven als punts d'evacuació de l'exèrcit, que acostumaven a estar en estacions de tren relativament allunyades del front, aquests passaven a la responsabilitat del Servei d'Evacuació i Transport, que depenia de la Prefectura de Sanitat Militar, la qual s'encarregava d'organitzar les columnes, bàsicament de trens i trens hospital, que connectaven la línia de combat dels cossos d'exèrcit amb els hospitals de rereguarda. Els trens acomplien una doble funció: portaven cap al front tropes de refresc i material de guerra, i s'enduien els ferits.

Els punts d'evacuació del XV Cos d'Exèrcit estaven situats al túnel de l'Argentera i, més endavant i com a reforç, en un túnel que hi havia a prop de l'estació dels Guiamets. Els ferits es concentraven a Móra d'Ebre i des d'allí eren traslladats a aquests indrets per ser conduïts més enllà de les línies, als sanatoris Pere Mata i la Savinosa. Aquest últim es posà, a partir del juliol del 1937, a disposició dels Serveis de Sanitat de l'Exèrcit de l'Est, i, a partir del juliol del 1938, es convertí en l'hospital base núm. 2 de l'Exèrcit de l'Ebre.¹⁰ L'Institut Pere Mata de Reus fou inclòs en la xarxa hospitalària endegada per la Generalitat, i el Departament de Sanitat i Assistència Social de la Generalitat, en un principi, sufragà totes les despeses de manteniment.¹¹ Posteriorment, durant la primera quinzena de setembre del 1938, passà a disposició de l'Exèrcit de l'Ebre.

Finalment, l'hospital de campanya s'establia en llocs més o menys allunyats del front de batalla, per la senzilla raó que es muntaven o desmuntaven segons la marxa de les operacions militars. Se solien instal·lar en poblacions importants i amb bona comunicació, aprofitant edificis espaiosos com escoles, cases grans o casals. Albergaven aquells ferits operats que estaven en condicions de ser evacuats i la seva funció bàsica era fer un diagnòstic del ferit i recuperar-lo perquè pogués retornar al camp de batalla o bé passar-lo a un hospital de llarga durada o rereguarda. Els equips quirúrgics d'aquests hospitals estaven integrats per un capità metge cirurgià i tres ajudants, un capità metge, dos tinentes practicants, infermeres de la sanitat militar i voluntaris dels mateixos pobles.¹² Actuaven com un filtre, i si el malalt no es recuperava al cap de vuit o deu dies, s'enviava a hospitals de rereguarda. Els hospitals de rereguarda, també denominats popularment de sang, estaven situats lluny del front i s'habilitaven en edificis grans amb el propòsit d'allotjar-hi grans quantitats de ferits procedents de fronts propers on passaven llargues temporades de convalescència. Sovint comptaven amb clíniques o departaments on disposaven els diferents malalts. El personal d'aquests hospitals era divers, hi havia un metge director de l'hospital, encarregat d'organitzar els serveis, les guàrdies, les evacuacions, les relacions amb la comandància, el reconeixement

¹⁰ LLAURADÓ BROS, Carles; SABATÉ RULL, Albert. *Op. cit.*, pàg. 143.

¹¹ PIQUÉ I PADRÓ, Jordi. "L'assistència social i hospitalària a Tarragona durant la Guerra Civil. 1936-1939", a *El temps sota control. Homenatge a F. Xavier Ricomà Vendrell*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1997, pàgs. 471-472.

¹² LLAURADÓ BROS, Carles; SABATÉ RULL, Albert. *Op. cit.*, pàgs. 141-142.



A dalt, el doctor Fernando Collado i el sanitari Àngel Esteban, treballadors de l'Hospital de Sang. A baix, la infermera Pepita Puig Garrell i el tinent Joaquim Armengol, al mig de la foto, primer administrador de l'Hospital amb les infermeres Lluïsa Català i Ezequiela Roset (fotos cedides per Fernando Collado, Maria Ferrater, Joan Puig i Ezequiela Roset).

dels ingressos, les intervencions, les urgències i totes aquelles tasques relacionades amb la idiosincràsia del propi hospital. Un cap o responsable, que solia ser un tinent, que feia complir les ordres de la direcció; un sergent i un caporal, sota el comandament del cap o responsable, que s'encarregaven dels sanitaris, subministraments, càrrega i descàrrega de material, recollida de roba o transport de malalts, i un equip mèdic dotat de cirurgians, practicants, farmacèutics, infermeres i auxiliars sanitaris. Tot i que l'equip mèdic provenia de la sanitat militar, en molts casos es donà la circumstància que metges especialistes i infermeres civils es militaritzaven, i passaven a formar part del personal de l'hospital. També, aquests centres sanitaris comptaven amb persones encarregades de la neteja, de cuinar, tant per als malalts com per als propis metges i equip mèdic, i del manteniment de l'hospital.

Aquesta estructura de la sanitat militar republicana no era estricta i monolítica, variava a mesura que s'anaven descabdellant els esdeveniments bèl·lics. Sovint, amb l'apropament de la línia del front, els hospitals de sang o rereguarda es transformaven en hospitals de campanya.

3. L'Hospital de Sang de Valls (1937-1939)

3.1. LA CREACIÓ D'UN HOSPITAL DE REREGUARDA A VALLS (1937)

L'1 de maig del 1937 el Consell Superior de Guerra de Catalunya decretà la instal·lació d'un Hospital de Sang a Valls. Dues setmanes abans, havien visitat la ciutat el Comandant Cap d'Hospitalització i el Cap Tècnic Administratiu del Consell Superior de Sanitat de Guerra de Catalunya, amb la intenció d'informar a les autoritats locals sobre l'establiment d'un Hospital de Sang sota la jurisdicció militar.¹³ L'espai escollit per albergar aquest hospital fou l'edifici de les Germanetes dels Pobres, l'actual col·legi Claret. Amb l'esclat de la guerra, aquest edifici, igual que molts altres establiments religiosos classificats com de beneficència particular, foren confiscats pels Serveis d'Assistència Social de la Generalitat de Catalunya i destinats al servei públic. El 23 de juliol del 1936 el *Diari de Tarragona* publicava que la Generalitat havia confiscat els edificis ocupats per escoles i convents religiosos per tal de destinar-los a seu de serveis públics. Aquest anunci, però, responia més a la voluntat de la Comissaria Delegada per evitar les expropiacions partidistes per part dels sindicats i grups polítics que no pas a la culminació d'una pràctica real. El director general d'Assistència Social de les comarques tarragonines, Albert Oliva Alentorn, no començà a signar actes de confiscació fins quatre dies més tard. A finals de juliol va prendre possessió de les Germanetes dels Pobres de Tarragona, l'Asil de Menors de Sant Josep, l'associació La Gota de Llet, l'Hospital de Sant Pau

¹³ Fons Municipal de Valls. Llibre d'Actes de la Comissió de Govern 1934-1937. 14-4-1937, pàg. 170.AMV.

i Santa Tecla (que passà a ser Hospital General de les Comarques Tarragonines), l'establiment benèfic vinculat a l'arquebisbat l'Obra Pia de Montserrat, i, el 25 d'agost, l'edifici del seminari.¹⁴ Aquest últim, segons l'"acta d'incautació", serà destinat a Hospital de Sang núm. 1 de Tarragona.¹⁵ Precisament, serà dins d'aquesta conjuntura de confiscacions portada a terme per la Generalitat, quan es confiscarà l'establiment de les Germanetes dels Pobres de Valls i es transformarà en hospital de sang.

Per tal d'adaptar l'edifici a les funcions d'hospital, es realitzà un seguit d'obres que quedaren enllestides ben aviat. L'Ajuntament de Valls fou l'encarregat de satisfer les despeses ocasionades per les obres destinant una partida de 50.000 ptes.¹⁶ Els vells que abans residien a l'edifici foren traslladats, en bona part, als baixos del Pio Hospital de Valls, i la resta a diversos punts de la província. També fou adquirida una parcel·la de terra adjacent a l'edifici com a agregat de l'hospital.¹⁷ L'edifici disposava d'una planta baixa on hi havia la cuina, el menjador (la part baixa de la capella s'havia utilitzat, en algunes ocasions, com a menjador), el rebost i dos despatxos, un ocupat pel director i l'altre per l'administrador; de dues plantes superiors distribuïdes de diferent forma: a la primera planta hi havia una gran sala amb llits a un i altre costat, i d'altres estances més reduïdes com un quiròfan, una farmàcia i un laboratori (la sagristia de l'església es va fer servir durant algun temps de laboratori); la segona planta disposava de més sales amb llits i d'un quiròfan. Finalment, hi havia unes golfes que es feien servir com a cosidor, on es confeccionava roba per a l'hospital. Aproximadament, tenia una cabuda d'uns 400 llits i, a més, disposava d'un servei de dutxes, rentadors i un rober. Quant a la part exterior, l'edifici comptava amb un ample jardí, on podien passejar i estar més distrets els malalts, i amb un hortet que havien mantingut les Germanetes dels Pobres durant la seva estança.¹⁸ Posteriorment, durant la batalla de l'Ebre, s'instal·larà, a poca distància i dins dels seus dominis, un hospital d'infecciosos que albergarà ferits i malalts procedents del front de l'Ebre. El grup escolar Rafael Campalans, avui Mare de Déu de la Candela, albergarà aquest hospital d'infecciosos, també conegut com a clínica d'infecciosos.

¹⁴ PIQUÉ I PADRÓ, Jordi. *La crisi de la rereguarda. Revolució i guerra civil a Tarragona (1936-1939)*. Tarragona: Diputació de Tarragona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, pàgs. 356-357.

¹⁵ "Acta d'incautació de l'edifici que fou Seminari Conciliar de Tarragona...". Tarragona. 25-8-1936, 16 pàgines mecanografiades. Actes notarials. Actes de confiscació de l'edifici i finques del Conciliar de Tarragona. Secció Beneficència. Capses en foli 58. 1937-1940. AHDT.

¹⁶ Fons Municipal de Valls. Llibre d'Actes de la Comissió de Govern Municipal 1934-1937. 14-7-1937, pàg. 190. AMV.

¹⁷ *Acció Sindical*, 31 (6-5-1937), pàg. 2.

¹⁸ L'exactitud en la descripció que fa la vallenca Carme Benaiges, infermera titulada de l'Hospital de Sang de Valls, és extraordinària després de tant de temps. Gràcies al seu relat hem pogut conèixer detalls de l'interior de l'edifici, ja que no s'ha conservat cap fotografia ni plànol de l'època. Entrevista amb Carme Benaiges. Valls, 19-12-2006.

Tot sembla indicar que l'Hospital de Sang de Valls va néixer inicialment com a hospital de rereguarda, ja que estava situat lluny del front, amb la intenció d'allotjar-hi grans quantitats de ferits procedents de diversos fronts on passaven llargues temporades de convalescència. Els ferits lleus gaudien d'un espai tranquil per recuperar-se i els més greus podien quedar-s'hi fins que es restablissin i fossin enviats de nou cap al front. Diverses infermeres que hi van treballar ens han confirmat aquesta funcionalitat inicial de l'hospital: "Al principi no s'operava, era un hospital de rereguarda, de recuperació, transportaven els ferits i aquests es quedaven fins a restablir-se; els que es recuperaven tornaven cap al front un altre cop; els que no, eren enviats a altres hospitals".¹⁹ Sembla que haurien pogut influir també, o si més no, contribuir a l'establiment d'aquest centre hospitalari a Valls, els esdeveniments bèl·lics que s'anaven succeint en la zona d'Aragó i l'atapeïment de ferits que sofrien diferents hospitals del Barcelonès.

Mesos abans que es decretés la instal·lació de l'Hospital de Sang, la Creu Roja de Valls i la Conselleria de Sanitat i d'Assistència Social de l'Ajuntament de Valls, que en aquells moments estava a càrrec del conseller Emili Martí i Robert, organitzaren un curset d'infermeres. El curset va constar d'unes 40 lliçons que es donaven cada dia de set a vuit del vespre a la Casa d'Assistència Social. La matrícula fou gratuïta, però era necessari complir les condicions següents:

1. Tenir més de 17 anys i menys de 35.
2. Ésser soltera o vídua sense fills al seu càrrec.
3. Posseir un carnet sindical.

Van tenir dret de preferència en la inscripció les noies que en aquells moments es trobaven sense feina. La inscripció fou del 23 al 28 de novembre del 1936 a les dues centrals sindicals de la ciutat: la CNT i la UGT, i les classes van començar el primer de desembre.²⁰

El curs d'infermeres va estar dirigit pels metges vallencs Ignasi Sarró i Lluís Pàmies, i per Joan Figueres, metge de Vilabella; el programa que van impartir fou el següent:²¹

1. Cos humà. Diverses regions.
2. Esquelets. Parts que el componen i manera d'articular-se unes amb altres.
3. Músculs. Funció dels músculs.
4. Aparell circulatori i aparell respiratori.
5. Sistema nerviós.
6. Aparell digestiu. Aliments.
7. Secrecions: urinària, salival, sudorífica, sebàcia, llagrimal.
8. Òrgans dels sentits.
9. Infecció i desinfecció. Microbis. Desinfectants en general. Asèpsia i antisèpsia.

¹⁹ Entrevista amb Carme Domènech. Valls, 17-I-2007.

²⁰ *Acció Sindical*, 7 (19-11-1936), pàg. 1.

²¹ *Acció Sindical*, 10 (10-12-1936), pàg. 4.

10. Pols i manera de prendre'l. Alteracions. Edemes.
11. Febre. Manera d'apreciar-la. Formació de gràfiques. Maneres de moderar la febre.
12. Orina. Manera de recollir l'orina de vint-i-quatre hores. Investigació d'albumina i glucosa. Cateterisme.²²
13. Primers auxilis a un ferit. Cohibició de l'hemorràgia. Diferents procediments d'hemostàsia.²³
14. Xoc traumàtic. Tractament. Commoció cerebral.
15. Desinfecció de ferides. Principals antisèptics emprats. Primers símptomes de gangrena.
16. Immobilització d'urgència de les principals fractures.
17. Ferides de bala. Ferides per explosió d'artefactes.
18. Gasos tòxics de guerra. Diferenciació del gas emprat i primers auxilis en cada cas.
19. Trasllat de ferits. Indicacions i dosis de sèrum antitetànic.
20. Tractament de les cremades en els seus diferents graus.
21. Tècnica de les injeccions hipodèrmiques, intramusculars, intravenoses, de sèrum artificial, de sèrums específics.
22. Embenatges més usats per al cap i el coll.
23. Embenatges més usats per al tòrax i l'abdomen.
24. Embenatges més usats per als membres toràcics i abdominals.
25. Símptomes de gravetat en els operats.
26. Signes pels quals es comprova la certesa de la mort.
27. Anèmia aguda. Conducta que cal seguir davant una epistaxi,²⁴ una hemoptisi,²⁵ una hematèmesi,²⁶ una enterorràgia.²⁷
28. Asfíxia. Respiració artificial: diferents maneres de practicar-la.
29. Cossos estranys a la gola, orel·la, nas, ulls.

²² El cateterisme és l'acte d'introduir una sonda o un catèter en un canal, conducte, vas o un òrgan buit del cos.

²³ L'hemostàsia és un fenomen fisiològic o conjunt de maniobres manuals o instrumentals que tenen per fi estroncar una hemorràgia. En l'hemostàsia fisiològica hi ha una fase parietovascular, desglossada en un període de vasoconstricció simpàtica i hormonal, i una fase d'obliteració mecànica, en les quals tenen una gran importància les plaquetes, després de la coagulació.

²⁴ L'epistaxi és una hemorràgia nasal, que pot ésser provocada per un traumatisme, per trastorns de la coagulació o per trastorns vasculars.

²⁵ L'hemoptisi es produeix quan s'expulsa sang per les vies respiratòries, gairebé sempre produïda per alguna lesió d'aquestes vies o del pulmó.

²⁶ L'hematèmesi és un vòmit de sang procedent de l'aparell gastrointestinal. És produïda generalment per varices esofàgiques o gàstriques, per úlcers pèptics o per gastritis erosiva.

²⁷ L'enterorràgia és una hemorràgia intestinal. La sang pot quedar retinguda temporalment dins del budell o sortir per l'anus de seguida quan l'hemorràgia és molt abundant o procedeix d'un sector intestinal molt baix.

30. Auxilis que s'han de prestar a les persones víctimes d'un síncope; ídem en cas de convulsions.
31. Malalties infeccioses (febre tifoide, diftèria, etc.). Precaucions que cal prendre davant una malaltia infecciosa. Sèrums i vacunes.
32. Tuberculosi; la seva higiene. Primers auxilis davant una hemoptisi.
33. Desinfecció de locals i robes de malalts contagiosos. Desinsectació.²⁸
34. Principals intoxicacions i antídots.
35. Vòmits. Manera de calmar-los. Diarrea. Pràctica d'ènemes.²⁹
36. Còlics. Aplicacions de fred i calor sobre el ventre.
37. Disnea.³⁰ Tos. Expectoració. Dolor de costat.
38. Dolors. Calmants. Injecció de morfina.
39. Deliri o desvari. Mal de cap. Aplicacions de fred al cap.
40. Mitjans accessoris de cures. Embrocacions.³¹ Friccions. Polvoritzacions. Foments.³² Cataplasmes.³³ Ventoses.
41. Massatges. Varietats i diferents maneres d'aplicacions.
42. Assistència a malalts mentals.
43. Nocions de puericultura.

El diumenge 11 d'abril del 1937, a les onze del matí, es procedí a examinar les 23 alumnes que s'hi presentaren. El jurat qualificador va estar format pel director de l'Escola d'Infermeres de la Creu Roja de Catalunya, el Dr. Martí Feced (president), pel president de la Creu Roja de Valls, Emili Martí (secretari), i pels metges Ignasi Sarró i Joan Figueres (vocals); el Dr. Lluís Pàmies no va poder assistir-hi perquè es trobava malalt.³⁴

²⁸ La desinsectació és el conjunt de processos encaminats a destruir insectes i altres artròpodes, especialment si són patògens o transmissors de malalties.

²⁹ Un ènema és una forma medicamentosa que hom aplica per injecció d'un medicament líquid a l'intestí gros, a través de l'esfínter anal, mitjançant una cànula. Antigament foren molt emprats, però avui són reduïts a l'ús clínic. També és anomenat lavativa.

³⁰ S'anomena disnea la dificultat respiratòria o sensació de falta d'aire.

³¹ L'embrocació és un preparat farmacèutic constituït per un oli simple o addicionat de càmfora, belladona o altres ingredients. Aquest preparat s'aplica damunt la part malalta per tal de descontracturar-la. Les condicions generals d'absorció d'una embrocació són les de qualsevol agent terapèutic absorbit per via cutània.

³² El foment és cadascuna de les preparacions tòpiques, distintes d'un unguent o un emplastre, que hom aplica, en calent i durant força estona, damunt la pell. El seu efecte varia segons la temperatura d'aplicació i les substàncies que porta en dissolució. Amb els foments hom pretén obtenir un efecte analgèsic o resolutiu.

³³ Els cataplasmes són una composició mucilagínosa capaç de retenir una gran quantitat de calor humida, interposada entre dues gases, que hom aplica directament sobre la pell. Té acció emol·lient, calmant i antiflogística. Antigament eren fets de pa, farina, segó i, principalment, de farina de llinosa.

³⁴ *Acció Sindical*, 28 (15-4-1937), pàg. 2.



A dalt, Josepa Pàmies Ferrer i Joan Figueras Amat. A baix, Francesca Yvern Gelambí i Lluís Pàmies Ferrer. Joan Figueras, l'any 1937, exercia de metge a Vilabella i anava freqüentment a Valls a veure el Dr. Lluís Pàmies, amb qui tenia una forta amistat (fill del metge vallenc Dr. Lluís Pàmies Bonet). Allí conegué la seva futura dona, la infermera Josepa Pàmies, alumna del curs de formació d'infermeres de l'Hospital, amb qui poc abans d'acabar la guerra es casà. Francisca Yvern fou la cap de les infermeres de l'Hospital, tant en l'època republicana com una vegada entrades les tropes franquistes. En aquesta segona etapa, s'hi incorporaran com a infermeres Paquita Blasi, M.Teresa Sanromà, Conxita Caminal, Maria Selva, Teresa Valls, Assumpció Figueres i les germanes González (fotos cedides per Joan Figueras, Lluís Pàmies i la família Tomàs Yvern).

A la tarda es reuní el jurat per comptabilitzar els diferents punts que havien obtingut les alumnes i, un cop fet l'escrutini, es procedí a expressar llur qualificació. Les 23 alumnes van aprovar amb les següents qualificacions:

Menció honorífica: Maria Taylin, Josepa Pàmies, Rosa Solé i Antònia Martí.

Excel·lents: Teresa Ollé, Flora Vilarroya, Josepa Mateu i Maria Benaiges.

Notables: Joana Solé, Lluïsa Contijoc, Montserrat Martí, Maria Cinta Vallvé, Caisilda Palau i Emília Martí.

Aprovades: Maria Rulo, Antònia Pàmies, Isabel Reverter, Teresa Ferrer, Ramona Batalla, Carme Domènec, Carme Travé, Maria Esplugas i Rosa Solé.³⁵

L'acte finalitzà amb un bell parlament per part del Dr. Martí Feced, en què expressà la dignitat i el significat de l'organisme internacional de la Creu Roja, felicità els metges per la bona labor que havien desenvolupat en la preparació de les infermeres, de les quals subratllà la importància.

El lliurament dels títols tingué lloc el 16 de maig en el Cinema de Valls a les onze del matí. A l'acte hi assistiren l'inspector regional d'Ambulàncies i el director de l'Escola d'Infermeres. A banda del lliurament, se celebrà un festival a profit de la Creu Roja i dels Hospitals de Sang que comptà amb la col·laboració del Sindicat d'Espectacles Públics, la Banda de les Milícies Antifeixistes, el Grup d'Aficionats Vallencs i el jove baríton Lluís Fàbregas. El programa va consistir en el següent: al matí, a les deu, inauguració oficial del nou Estatge Social i Dispensari de la Creu Roja, amb assistència de les autoritats locals i regionals de la Creu Roja; a les onze, el mencionat lliurament de títols; a dos quarts d'una, concert a la plaça de la República a càrrec de la Banda de les Milícies Antifeixistes, amb l'execució de les obres *Mal de Amores*, selecció de la sarsuela de Serrano, i "Sardana", de l'òpera *Garín*, del mestre Bretón. A la nit, a tres quarts de deu al Teatre Apolo, primer, concert de la Banda de les Milícies Antifeixistes, que interpretaren les obres *Tanhauser*, òpera del mestre Wagner, *En un mercado persa*, intermezzo d'A.W. Ketélbey, i *Un día en Viena*, obertura d'en Suppé. I en segon terme, representació de l'obra *Tot per un marrec*, comèdia en dos actes de Felip Melià, adaptada al català per Agustí Collado, a càrrec

³⁵ En la llista que dona el setmanari vallenc de la CNT, *Acció Sindical*, hem detectat algun error a l'hora de reproduir els noms de les alumnes que van aprovar l'examen. Gràcies a les nombroses entrevistes realitzades a infermeres i voluntàries que treballaren a l'Hospital de Sang, hem pogut descobrir uns quants errors: per exemple, Jacinta Vallvé era en realitat Maria Cinta Vallvé; Maria Benaiges era Maria del Carme Benaiges, i la valencina Rosa Solé, a l'hora de les qualificacions, surt repetida dos cops: una amb menció d'honor i l'altra amb la qualificació d'aprovada; no sabem si és un error d'impremta. Finalment, Ramona Serra Escoté, que no surt indicada a la llista, també aprovà el curs d'infermeres organitzat per la Creu Roja, ja que ens va deixar molt amablement un certificat expedit pel Dr. Sarró en què es demostra que aprovà l'examen. Entrevista amb Ramona Serra Escoté. Valls, 18-6-2006.

del Grup d'Aficionats Vallencs. En l'intermedi, el baríton Lluís Fàbregas va delectar el públic amb les millors cançons del seu repertori.³⁶

PROGRAMA	
MATI	NIT
<p>A les deu.—Inauguració Oficial del nou Estatge Social i Dispensari, amb assistència de les Autoritats locals i les Regionals de la Creu Roja.</p> <p>A les onze.—Tindrà lloc en el CINEMA VALLS l'acte d'imposició dels Braçals i entrega dels corresponents TITOLS a les INFERMERES d'aquesta ciutat, en nombre de vint i quatre. En dit acte l'Inspector Regional d'Ambulàncies i el Director de l'Escola d'Infermeres, dissertaran sobre el tema:</p> <p style="text-align: center;"><i>Representació i humanitarisme de la CREU ROJA</i></p> <p>A dos quarts d'una.—Concert a la Plaça de la República per la Banda de les Milícies Antifeixistes, quina executarà entre altres obres:</p> <p>MAL DE AMORES (Selecció de la Sarçuela de Serrano).</p> <p>SARDANA de la òpera Garin del Mestre Bretón.</p>	<p style="text-align: center;">AL TEATRE APOLO</p> <p style="text-align: center;">A TRES QUARTS DE DEU EN PUNT</p> <p>1.^{er} Concert per l'aplaudida Banda de les Milícies Antifeixistes.</p> <p>TANHAUSER, òpera del Mestre Wagner.</p> <p>EN UN MERCADO PERSA, intermezzo de A. W. Ketelbey.</p> <p>UN DIA EN VIENA, obertura d'en Suppé.</p> <p>2.^{on} El Grup d'aficionats vallenc, posarà en escena amb tota cura de detalls, la bonica comèdia en dos actes de Felip Melià, adaptada al català per Agustí Collado</p> <p style="text-align: center;">TOT PER UN MARREC</p> <p>sota el següent</p> <p>REPARTIMENT: <i>Amalia</i>, Pepita Doméneq.—<i>Soledad</i>, Maria Gatell.—<i>Senyora Leonor</i>, Carme Doméneq.—<i>Carles</i>, Francesc Andreu.—<i>Hilari</i>, Josep Guasc.—<i>Ricard</i>, Jaume Pairoi.—<i>Senyor Miquel</i>, Lluís Bouet.—<i>Manatet</i>, Agustí Monconill.</p> <p>3.^{er} En l'intermedi de dita obra, el jove baríton en Lluís Fàbregas delectarà al públic amb les millors cançons del seu repertori.</p>

Programa Festival a favor de la Creu Roja i els Hospitals de Sang, celebrat a Valls el 16 de maig del 1937. Fons del Teatre Principal Francesc Bofarull.AMV.

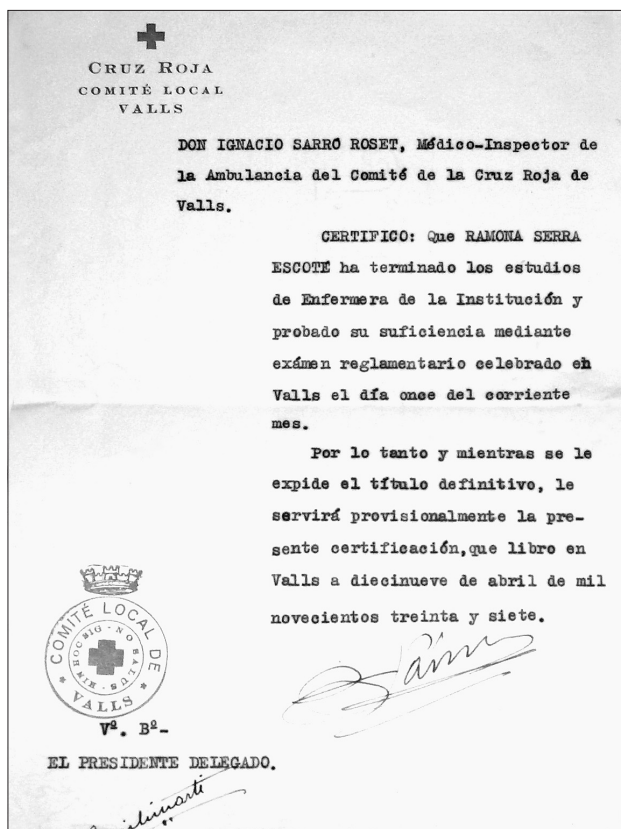
Després de la preparació i l'obtenció dels títols de la Creu Roja, la majoria d'infermeres va integrar-se a l'hospital com a infermeres auxiliars. Algunes van ampliar els estudis amb els mateixos professors, assistiren a classes diàries i van fer hores extra al laboratori del Dr. Sarró i al Pius Hospital. Cinc obtingueren el títol de la Facultat de Medicina i d'aquestes, quatre ingressarien a l'Hospital de Sang de Valls com a infermeres titulars: Rosa i Joana Solé, Maria Cinta Vallvé i Carme Benaiges.³⁷

Tot aquest grup d'infermeres, la majoria de Valls, actuà conjuntament amb altres infermeres d'altres hospitals de l'Exèrcit Popular i amb altres sanitaris procedents de les Brigades Internacionals.

La inauguració de l'hospital fou un dilluns 16 d'agost del 1937; a l'acte hi assistiren representacions oficials, representants d'algunes organitzacions sindicals i polítiques, premsa local i altres organismes. Després d'uns breus discursos per part del regidor

³⁶ *Treball*, 198 (15-5-1937), pàg. 3.

³⁷ Entrevista amb Carme Benaiges, cit.



Certificat del títol d'infermera obtingut per Ramona Serra Escoté, subscrit pel Dr. Ignasi Sarró Roset. Arxiu Particular de Ramona Serra Escoté.

de Sanitat, Emili Martí, i del coronel Gallardo, fou donat l'acte per acabat.³⁸ Segons assenyala la infermera Carme Benaiges: “els assistents foren obsequiats amb una copa de xampany i amb dolços; van poder contemplar les instal·lacions, les portes de les sales estaven obertes de bat a bat i buides, com totes, de malalts. Un cop finit l'acte, la Plana Major de l'Exèrcit s'escampà pel jardí i formaren petits grups”.³⁹ En el seu relat, afegeix, com a anècdota, que gràcies a la seva vocació poètica, el tinent Armengol li presentà el gendre del poeta Joan Maragall, al qual ella tant admirava: “Era un home de bona presència, molt atent i amable i amb els cabells lleugerament grisosos”. Després d'uns primers moments de timidesa inevitable, la conversa s'establí i durant tot el temps que durà fou amistosa i amena, i fou durant aquell moment de diàleg que aquell senyor es va treure de la cartera una poesia

³⁸ *Acció Sindical*, 46 (19-8-1937), pàg. 3.

³⁹ Entrevista amb Carme Benaiges, cit.

de Joan Maragall titulada *La Verge de la Vall de Núria* i la hi regalà. Encara avui en dia la conserva com si fos un tresor.

Finalment, hem de remarcar que l'edifici de l'Hospital de Sang, des que s'hi van instal·lar les Germanetes dels Pobres, l'any 1889, fins a l'actualitat, ha albergat, en diferents etapes, altres establiments o centres que han comportat en cada cas unes transformacions.

Quan l'edifici estava ocupat per les Germanetes dels Pobres, l'accés era pel que ara se'n diu carretera del Pla, actualment és per la plaça de la Creu i enfronta, de ple i verticalment, amb la part central de l'edifici. Precisament, aquesta nova entrada, més funcional i lògica, hi fou obrada durant la Guerra Civil en habilitar-se l'edifici com a hospital de sang. Després de la guerra tornà a acollir les Germanetes dels Pobres fins el període 1972-1973, en què s'establiria el col·legi Claret. En situar-s'hi el col·legi, les galeries o balconades es tancaren i s'habilitaren com a corredors per accedir a les aules. La porció de terreny que servia d'hort a les Germanetes i que durant tot aquest temps s'havia mantingut, va desaparèixer, però s'hi van mantenir alguns dels arbres ja existents. També es va prescindir de la capella que les religioses tenien dedicada a la Immaculada i es va reconvertir en dos pisos: la part de baix, actualment sala d'actes del col·legi, i la part de dalt, capella de l'orde religiós que regenta actualment el col·legi.⁴⁰



Vista frontal de l'Hospital de Sang l'any 1937, on es poden apreciar les diferents plantes de l'edifici, les ales, les balconades amb ferits i l'hortet (fotografia extreta de Cultura, 604).

⁴⁰ ALTÈS I SERRA, Pere; PARÉS, Francesc i GRIMAU, Pere. *Valls. Ahir i avui*. Valls: Publicacions Alt Camp, 1992, pàgs. 68-70.



Voluntaris reclutats pel setmanari Treball de Valls, en època d'instrucció a Barcelona. Uns quants posteriorment van estar ingressats a l'Hospital de Valls (foto cedida per Vicenç Vercher).

3.2. DE LA BATALLA DE L'ÈBRE A L'OCUPACIÓ FRANQUISTA: L'HOSPITAL DE SANG ES TRANSFORMA EN HOSPITAL DE CAMPANYA (1938-1939)

Després de la desfeta d'Aragó, el govern republicà es va veure obligat a reconstruir un exèrcit amb la resta de les formacions que s'havien replegat cap a Catalunya. Inicià una reorganització de material i de tropes, i cridà els reservistes de les quintes de 1925-1929 i 1940-1941 (Lleva del Biberó) amb la intenció de portar a terme una gran ofensiva per frenar l'atac nacional sobre València, encerclant-los per la rereguarda, i tornar a unir les dues zones republicanes que havien quedat separades.⁴¹ Per encabir dins l'exèrcit tots aquests joves, es van crear a Catalunya sis centres de reclutament. El de la província de Tarragona era al Parc Samà de Cambrils, on els reclutes rebien una instrucció elemental i, des d'allí, eren destinats al Segre o a l'Ebre. La Lleva del Biberó s'incorporà a files el 28 d'abril del 1938, integrada per uns 27.000 joves de 17 i 18 anys, la meitat dels quals va morir al Segre o a l'Ebre.

⁴¹ SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep. *¿Por qué hemos sido derrotados? Las divergencias republicanas y otras cuestiones*. Barcelona: Flor del Viento, 2006, pàg. 418.

Per portar a terme aquesta ofensiva, es va crear l'Exèrcit de l'Ebre, que estava dirigit pel tinent coronel Juan Modesto i compost pel V Cos d'Exèrcit, que estava format per les divisions I 1a (amb la 1a, 9a i la 100a brigades), 45a (Internacional, amb les brigades 12a Garibaldi, 14a Marsellesa i 139a Espanyola) i 46a (amb la 10a, 37a i la 101a brigades), i comandat pel tinent coronel Enrique Líster, que tenia el quarter general a Salou; pel XV Cos d'Exèrcit, que estava compost per les divisions 3a (amb la 31a, 33a i 60a brigades), 35a (Internacional, amb les brigades I 1a, 13a i 15a) i 42a (amb la 226a, 227a i 59a brigades), i comandat per Manuel Tagüeña des d'Escaladei; pel XII Cos d'Exèrcit, format per les divisions 16a (amb la 23a i 24a brigades) i 44a (amb les brigades 140a, 144a i 145a), i comandat pel tinent coronel Etelevino Vega, amb el quarter general a la Bisbal de Falset; i pel XVIII Cos d'Exèrcit, amb les divisions 27a (amb la 122a, 123a i 124a brigades), 60a (amb les 95a, 84a i 224a brigades) i 43a (amb la 72a, 102a i 130a brigades), i comandat pel tinent coronel José del Barrio. Aquests dos últims actuaren com a reserva tàctica un cop iniciada la batalla.⁴²

Negrín, juntament amb el seu cap d'Estat Major, el general Vicente Rojo, van escollir l'Ebre, l'arc que descriu el riu entre Faió i Xerta, per iniciar l'atac principal. Es realitzaren maniobres de distracció al nord, entre Mequinensa i Faió, i al sud, per Amposta, amb la intenció d'atraure les forces franquistes cap a un costat i debilitar, així, la zona central per on es preveia realitzar l'atac principal. L'objectiu prioritari del general Rojo era arribar fins a Catí per enllaçar amb l'exèrcit de Llevant i soldar de nou la zona republicana i, al mateix temps, avançar amb les tropes traçant dos talls profunds a la zona nacional: un per Ascó-la Fatarella-Vilalba dels Arcs-Batea, a càrrec del XV Cos d'Exèrcit, i l'altre per les Camposines-Corbera d'Ebre-Gandesa-Bot, a càrrec del V Cos. El XII Cos d'Exèrcit havia de protegir el flanc dret cobrint la vorera del Segre des de Lleida fins a la seva aflüència amb l'Ebre per Mequinensa.⁴³

Pocs dies abans de l'inici de la batalla, el general Rojo dictà el pla de funcionament dels serveis sanitaris: preveia instal·lar hospitals d'evacuació a la Savinosa; de campanya a Cambrils i Montbrió; equips quirúrgics a Marçà, Ulldemolins, l'Ampolla, i dos equips mòbils instal·lats en camions a la carretera de Rasquera-el Perelló; evacuacions sobre Tarragona, Montbrió, Cambrils, Valls i l'Espluga de Francolí; un dispensari antipalúdic a l'Ametlla de Mar; un dipòsit de farmàcia al Morell; un tren hospital a Cambrils i un tren sala d'operacions al túnel de l'Argentera. No es tractava d'una estructura tancada, sinó que estava subjecta a modificacions segons el signe que anés prenent la batalla.⁴⁴ Sembla que és dins d'aquest context de reorganització portada a terme per la Plana Major de l'Exèrcit Republicà davant la batalla de l'Ebre,

⁴² SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep; CLUA MICOLA, Pere. *La Batalla de l'Ebre: Un riu de sang*. Gandesa: Consorci Memorial dels Espais de la Batalla de l'Ebre, 2005, pàgs. 23-24.

⁴³ BEEVOR, Antony. *La guerra civil española*. Barcelona: Crítica, 2005, pàgs. 525-527.

⁴⁴ LLauradó Bros, Carles; Sabaté Rull, Albert. *Op. cit.*, pàg. 144.

on hem de contemplar el traspàs, a partir del mes de juny, dels serveis sanitaris de l'Hospital de Sang de Valls al XV Cos d'Exèrcit, convertit en hospital de campanya i amb una nova denominació: Hospital de Campanya núm. 3, o, com també hem trobat indicat en alguna ocasió, Clínica Militar núm. 3.

Sota aquesta conjuntura bèl·lica, altres centres hospitalaris passaren a mans de l'Exèrcit de l'Ebre. L'Hospital de Sang de Cambrils, que s'havia militaritzat l'agost del 1937, passava a dependre del V Cos d'Exèrcit amb el coronel Enrique Líster al capdavant, que estava acampat a prop de les platges de Mont-roig.⁴⁵ I l'hospital base núm. 2 de l'Exèrcit de l'Ebre s'instal·lava al Sanatori Preventiu Antituberculós de la Savinosa.⁴⁶

Davant l'increment de ferits que arribaven procedents del front, s'ampliaren les instal·lacions de l'Hospital amb un nou establiment militar sanitari. A primers de maig del 1938, l'Ajuntament de Valls posà a disposició del XV Cos d'Exèrcit el Grup Escolar Rafael Campalans, per tal d'instal·lar-hi una clínica o hospital auxiliar.⁴⁷ Tot sembla indicar que des de l'entrada en funcionament del Grup Escolar, a mitjan juliol del 1938, aquest edifici fou utilitzat com a hospital d'infecciosos i per als ferits més greus. La denominació popular fou Hospital d'Infecciosos, però la denominació oficial que adquirí fou la de Clínica Militar núm. 5.

Sembla que, durant l'ofensiva de l'Ebre, l'Hospital de Sang de Valls hauria albergat un equip de metges i infermeres de la 35 Divisió Internacional, la majoria nord-americans.⁴⁸ Aquesta unitat sanitària internacional estava dirigida pel Dr. Rintz i formada per les infermeres Fredericka Martin, Hilda Bell, Selma Chadwick, Ruth Davidow, Edna Romer i Penny Singleton (Anglaterra), i pels xofers d'ambulància Charlie Des-evetskoe i Jack Devine. El cap sanitari de la unitat era el Dr. Franklin Bissell,⁴⁹ màxim responsable dels hospitals de campanya de les Brigades Internacionals del XV Cos d'Exèrcit durant la batalla de l'Ebre. El Dr. Bissell, nascut a Minneapolis, Minnesota, i d'ascendència jueva, es va graduar a la Universitat de Viena el 1932 i va arribar a Espanya el 13 de març del 1938. A principis d'agost, i després d'un dramàtic intent de conquerir Gandesa, fou l'encarregat d'establir un punt sanitari de primera línia a l'entorn de Móra d'Ebre, concretament al voltant de les voreres i claveguerams de

⁴⁵ TARÉS, Manel; MARTÍ, Ignasi; FLORES, Montserrat. "L'Hospital de Sang de Cambrils (1936-1939) segons la documentació municipal", a <www.cambrils.cat> (secció Cultura-Arxiu), 3-1-2007, 13 pàg.

⁴⁶ LLAURADÓ BROS, Carles; SABATÉ RULL, Albert. *Op. cit.*, pàg. 143.

⁴⁷ Fons Municipal de Valls. Llibre d'Actes del Consell Municipal 1937-1938. 11-5-1938, pàgs. 59-60. AMV.

⁴⁸ Tot i que resulta difícil concretar en quin edifici es van instal·lar, podem asseverar que van actuar tant a l'Hospital de Sang com a l'Hospital d'Infecciosos, ja que depenent de les necessitats, es movien entre aquets dos centres sanitaris.

⁴⁹ MARTIN, Fredericka: "Memòries inèdites", text sense paginar. Arxiu particular.



A dalt a l'esquerra, un grup de brigadistes al Pati, entre els quals el xofer d'ambulàncies Murray Nemeroff. Al costat, el Dr. Mark Strauss (al mig), cap de Sanitat de la 15 Brigada Internacional (35a Divisió), amb els doctors Imek Bernstein (esquerra) i Alexander Goldberg, l'abril de 1938. A sota, ambulància canadenca cedida per les Brigades Internacionals (fotos extretes de http://dlib.nyu.edu/eadapp/transform?source=tamwag/randall_photo.xml&style=tamwag/tamwag.xsl).



Foto de la infermera britànica Patience Darton (foto cedida per Angela Jackson).

la carretera en direcció a Gandesa.⁵⁰ Finalment, durant l'evacuació cap a Barcelona, treballà al centre quirúrgic de Santa Magdalena (Barcelona), des d'on fou repatriat posteriorment.⁵¹

El Dr. Norman Rintz, metge nord-americà d'ascendència jueva, es va graduar en el Jefferson Medical College de Filadèlfia en 1931, va treballar als hospitals d'evacuació de Belalcázar, Còrdova, Tarancón, Conca i Villa Paz, i va ser cirurgià del XV Cos d'Exèrcit. Durant la batalla de Terol, juntament amb els doctors Oscar Weissman i Albert Byrne, va participar en un hospital mòbil a les ordres del Dr. Edward K. Barsky.⁵² L'agost del 1938 contragué el tifus i fou evacuat a l'Hospital de Mataró, des d'on fou repatriat posteriorment.⁵³

Segons relata a les seves memòries la infermera Fredericka Martin, encara que no concreta la data, el Dr. Barsky hauria estat uns dies amb la seva unitat mòbil a Valls.⁵⁴ Aquest metge nord-americà d'ascendència jueva es va graduar en el College of Physicians and Surgeons de la Universitat de Columbia, a Nova York, l'any 1919, i va ampliar els seus estudis de cirurgia a Berlín, Viena i París. Principal impulsor del Medical Bureau to Aid Spanish Democracy, organisme dependent de l'American Medical Bureau (AMB), va arribar a Espanya amb el primer contingent de l'AMB el 16 de gener del 1937.⁵⁵

Tot i la postura "neutralista" dels Estats Units i la negativa a subministrar material al govern de la República, molts dels metges i infermeres nord-americans que es van agrupar a l'entorn del Medical Bureau to Aid Spanish Democracy, amb la intenció d'ajudar i col·laborar amb la República, ingressaren en la Sanitat de les Brigades Internacionals i acabaren treballant en els diferents hospitals dels diferents fronts. Les infermeres nord-americanes Hilda Bell, May Levine, Irene Goldin, Ruth Davidow, Edna Romer, Selma Chadwick i Fredericka Martin, entre d'altres, van arribar a Espanya per unir-se a la causa republicana. Esperonades per motius polítics i, sobretot, humanitaris, emprengueren una àrdua labor tot i les dificultats que patiren en els diferents fronts: bombardeigs i foc enemic constant, temperatures extremes, precarietat de personal i material, de menjar, aigua, electricitat, etc.⁵⁶

⁵⁰ CASTELLS, Andreu. *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*. Barcelona: Editorial Ariel, 1974, pàg. 359.

⁵¹ GUERRA, Francisco. *La medicina en el exilio republicano*. Madrid: Universidad de Alcalá de Henares, 2003, pàg. 512.

⁵² CASTELLS, Andreu. *Op. cit.*, pàg. 297.

⁵³ GUERRA, Francisco. *Op. cit.*, pàgs. 516-517.

⁵⁴ "Carta de F. Martin a F. Silvenstein", s.l., 6-11-1970, 1 pàgina mecanografiada. Arxiu particular Fredericka Martin.

⁵⁵ GUERRA, Francisco. *Op. cit.*, pàg. 511-512.

⁵⁶ Sobre l'actuació de les infermeres nord-americanes en la Guerra Civil espanyola vegeu: PATAI, Frances. "Heroines of the Good Fight. Testimonies of US Volunteer Nurses in the Spanish Civil War, 1936-1939", a: *Nursing History Review*, 3 (1995), pàgs. 79-104.

A la seva arribada, formaren part del personal sanitari de l'Hospital Americà creat l'octubre del 1936. El primer hospital base s'instal·là a El Romeral, prop d'Ocaña, a la carretera Madrid-València, i funcionà des del mes de febrer fins al 9 de març del 1937. El segon hospital s'instal·là a Tarancón i només funcionà des del 9 de març del 1937 fins a l'1 d'abril del 1937, a causa dels continus bombardeigs que va patir entre el 18 i el 22 de març. El tercer es va muntar a Villa Paz i, a partir del 1938, es van crear hospitals a Mataró, Vic i Barcelona, a més de seccions independents a Dénia, Múrcia i s'Agaró.⁵⁷

Alguns dels metges i infermeres nord-americans que van treballar a l'Hospital de Sang de Valls, van participar anteriorment en altres centres sanitaris, on formaren part d'un equip quirúrgic de la 35a Divisió. La 35a Divisió Internacional estava a les ordres del major Pedro Mateo Merino, i fou l'encarregada de creuar el riu per Ascó i conquerir els primers objectius: la Fatarella, venta de Camposines i Corbera d'Ebre. Fracassaren, en canvi, en la presa de Vilalba dels Arcs i Gandesa; aquesta última es convertí en el centre d'operacions i objectiu principal de tots dos bàndols. Després d'interminables enfrontaments i de centenars de pèrdues, durant el mes d'agost, les Brigades Internacionals XI, XII, XIII, XIV i XV s'agruparen a l'entorn de la serra de Cavalls, on lliuraren una de les seves últimes batalles, ja que a partir del setembre foren substituïdes paulatinament per forces espanyoles i repatriades posteriorment.⁵⁸

El Grup Escolar Rafael Campalans no fou l'única cessió a l'exèrcit per part de l'Ajuntament. El dia 1 de juny del 1938 l'Ajuntament de Valls posà a disposició de la direcció del XV Cos d'Exèrcit la casa-torre emplaçada dins del Parc Municipal (l'edifici del Parc Barrau que actualment ocupa l'Escola Municipal de Música).⁵⁹ Aproximadament un mes després, la direcció del nou hospital demanà permís a l'Ajuntament per construir, als afores del Grup Escolar, un dipòsit per a cadàvers.⁶⁰ Algunes fonts orals ens han indicat també la presència d'una sala per a cadàvers a la planta baixa (a l'entrada) de l'edifici de les Germanetes.⁶¹

⁵⁷ CASTELLS, Andreu. *Op. cit.*, pàg. 464. Per conèixer més detalls sobre la xarxa hospitalària endegada per les Brigades Internacionals durant la guerra, vegeu l'exemple de l'Hospital de Benicàssim, que funcionà des del desembre del 1936 fins a l'abril del 1938. REQUENA GALLEGU, Manuel; SEPÚLYEDA LOSA, Rosa M. (coord.). *La sanidad en las Brigadas Internacionales*. Conca: Universitat de Castella-la Manxa, 2006, pàgs. 161-197.

⁵⁸ CIERVA, Ricardo de la. *Brigadas Internacionales 1936-1996: la verdadera historia. Mentira histórica y error de Estado*. Madridejos: Editorial Fénix, 1997, pàgs. 379-380.

⁵⁹ Fons Municipal de Valls. Llibre d'Actes del Consell Municipal 1937-1938. 1-6-1938, pàg. 65. AMV.

⁶⁰ Fons Municipal de Valls. Llibre d'Actes del Consell Municipal 1937-1938. 27-7-1938, pàgs. 75-76. AMV.

⁶¹ Entrevista amb Rosa Serra Escoté, cit.

A banda d'aquests dos centres militars, l'Ajuntament intentà, a través de la Generalitat, disposar d'una clínica per als malalts tuberculosos, ja que l'Hospital Comarcal no reunia les condicions sanitàries suficients. Durant la conflagració, l'Hospital Comarcal visqué una forta decadència, fins al punt de patir situacions d'autèntica precarietat. A l'hivern del 1937, l'Ajuntament informà que no hi havia llenya per encendre la calefacció de l'hospital.⁶²

Amb la derrota a l'Ebre, el 16 de novembre del 1938, i després d'un parèntesi operatiu a finals de novembre, les forces nacionals iniciaren l'ofensiva final contra Catalunya, que en cosa d'un mes i mig (del 23 de desembre del 1938 fins al 2 de febrer del 1939) quedà pràcticament conquerida. Iniciada l'ofensiva nacional als caps de pont de Balaguer i Seròs sobre el riu Segre, es produí un replegament constant, si no una retirada desordenada, de les forces republicanes en direcció a Barcelona. A causa d'aquest replegament i de la seva situació geogràfica, l'Hospital de Sang de Valls es convertí, a partir de desembre del 1938, en l'Hospital de Campaña núm. 1, i acollí soldats ferits en retirada de l'Ebre i, sobretot, de la zona bèl·lica del Segre. En la retirada de l'Ebre, els brigadistes de la 15a Brigada Internacional lliuraren les armes a forces republicanes que estaven en poblacions properes al front de l'Ebre (Marçà, Torroja del Priorat, Falset, l'Ametlla de Mar, etc.) i foren evacuats cap a França. Segons relata la infermera Fredericka Martin, "después de la ofensiva de Pándols, entre septiembre y octubre, seríamos evacuados primero desde Marsá, y alrededor del 28 de noviembre de 1938, desde Ripoll a Francia".⁶³

Resulta difícil concretar amb exactitud quan es produí l'evacuació de l'Hospital de Sang de Valls, però el que sí que sabem és que el 12 de gener del 1939 es realitzà l'últim ingrés d'un soldat a les dependències de l'Hospital. Segons assenyala el vallenc Fidel Saperas, auxiliar administratiu de l'Hospital, "dos o tres dies abans de l'entrada dels nacionals vam evacuar l'hospital en direcció a Barcelona. Durant l'evacuació vam parar a Calafell, uns quants agafaríem un camió i tornaríem a Valls, passant pel coll de Santa Cristina, en busca de material que havíem deixat a l'hospital".⁶⁴ Segons Pere Cornellà, posteriorment l'evacuació continuarà fins a Vilanova i la Geltrú on passaren dos o tres dies, i finalment fins a Mataró, on entregaren el material recuperat de l'Hospital a l'autoritat militar i es dissolgué el que quedava de l'Hospital.

El 14 de gener del 1939 la ciutat de Valls fou ocupada per les tropes del general Franco. Entre aquesta data i el final de la guerra (1 d'abril del 1939), els edificis de les Germanetes del Pobres i el Grup Escolar continuaren funcionant com a Hospital Militar.

⁶² COMELLES I ESTEBAN, J. M.; DAURA I MATEU, A.; ARNAU I OLIVÉ, M.; MARTÍN GONZÁLEZ, E. *L'Hospital de Valls. Assaig sobre l'estructura i les transformacions de les institucions d'assistència*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 1991, pàg. 255.

⁶³ "Carta de F. Martin a Joe Seigel", s. l., 12-6-1970, 1 pàgina mecanografiada. Arxiu particular Fredericka Martin.

⁶⁴ Entrevista amb Fidel Saperas. Valls, 18-10-2006.



Grup Escolar Rafael Campalans l'any 1936 abans que fos hospital (autor desconegut).AMV.

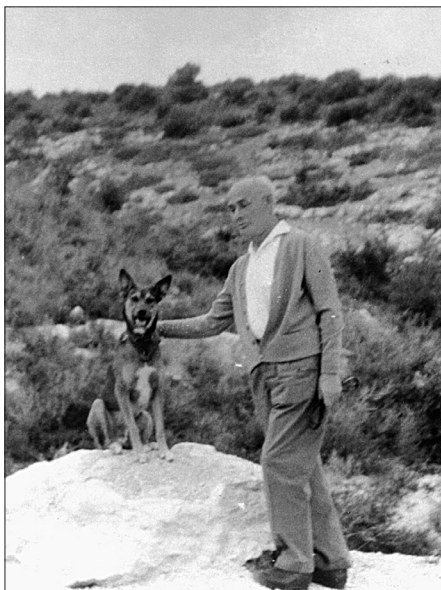
4. La vida dins de l'hospital

4.1. EL PERSONAL SANITARI

El personal de plantilla estava format per un metge, director de l'hospital, el Dr. Francisco Grosfield. D'origen polonès i de família jueva benestant, va estudiar medicina a la Sorbona, on es va especialitzar en malalties infeccioses; quan va acabar d'estudiar, es va allistar a les Brigades Internacionals, on va estar a les ordres del coronel Tito, amb qui va establir amistat. Sembla que va treballar a l'hospital militar de Benicàssim i després va passar a dirigir l'Hospital de Sang de Valls fins al moment de l'evacuació.

El director s'encarregava d'organitzar els serveis sanitaris: guàrdies, evacuacions, reconeixement d'ingressos, control de les medicacions i històries clíniques, etc., a més de complir les ordres que rebia de la superioritat. Persona amable i compromesa, va gestionar amb solvència l'organigrama de l'hospital. Es va enamorar d'una infermera auxiliar, Loreto Andreu Alari, amb la qual s'acabà casant. Amb l'evacuació de l'hospital, abans de l'entrada dels nacionals a Valls, fugí cap a França, on fou atrapat per les forces franquistes i empresonat a la presó Model de Barcelona durant uns mesos. Posteriorment, estigué un temps en un camp de concentració a Miranda de Ebro; finalment, tornà a Polònia amb la seva dona; els fills, Lucio i Fernando, es quedaren a Valls sota la tutela del seu amic íntim i secretari personal, mossèn Pere

Batlle Huguet. A Polònia, hagué de canviar-se el cognom de Grosfield pel de Wielopolski, per evitar ser represaliat pel règim. Finalment, marxà cap a Israel amb la seva família, on visqué fins l'any 1967, quan va morir.⁶⁵



El Dr. Francisco Grosfield, director de l'Hospital de Sang de Valls, amb els seus gossos (fotografia cedida pel seu fill Fernando Wielopolski).



Loreto Andreu Alari (fotografia cedida pel seu fill Fernando Wielopolski).

⁶⁵ Entrevista amb Fernando Wielopolski. Valls, 8-11-2006.

L'encarregat de fer complir les ordres del director era l'administrador, el tinent Joaquim Armengol. S'ocupava dels sanitaris, del subministraments, de la roba, del correu, del transport dels ferits, de l'organització i distribució dels malalts quan arribaven del front, entre altres coses. Igual que succeï amb el director, es casà amb una de les infermeres, la valenca Joana Solé, de Ca Piteu. Les vicissituds en el front provocaren que l'any 1938 el tinent Armengol fos traslladat a un altre hospital i el càrrec d'administrador fos ocupat temporalment per Francesc Barberà, que finalment fou substituït per Lluís Savall. Tant l'administrador com el director tenien els seus respectius despatxos a la planta baixa, a l'entrada de l'edifici.

El personal sanitari estava format per un nombrós equip de metges. N'hi havia d'estrangers i, sobretot, de catalans i castellans, entre els quals destaquem els doctors Ortiz, Gomis, Martí, Monné, Marçà, Carrión, Fernando Collado, Josep Rosell, l'odontòleg Xavier Pagès i el farmacèutic l'alferes Brull. Cada matí, i alguns cops al migdia, passaven visita als pacients, acompanyats per la infermera responsable de cada planta, que prenia nota de tot i després, a la taula escriptori, feia la distribució del personal auxiliar i s'encarregava d'administrar els medicaments als malalts, a les hores convingudes i en la dosi que corresponia a cadascun. La majoria de metges, tret del director, vivia en una casa de camp situada al camí del Bosc, coneguda pels vallencs com a masia de Saldoni.⁶⁶

Els metges de la localitat com els doctors Ignasi Sarró, Joan Cunillera, Lluís Pàmies i Joan Figueres també van col·laborar-hi professionalment. La majoria dels metges que treballaven a l'Hospital de Sang pertanyien a la sanitat militar, i els que no ho eren sota aquelles circumstàncies es van "militaritzar". Tant el Dr. Sarró com el Dr. Pàmies com el Dr. Figueres eren metges reconeguts tant a Valls com a Vilabella, on van exercir la professió. Durant la guerra, a banda de formar a les futures infermeres, van publicar alguns articles en què preparaven la població en cas d'un hipotètic atac amb gasos.⁶⁷ Fins i tot, el Dr. Lluís Pàmies va donar una conferència titulada: "Divulgació sobre gasos de guerra", al Sindicat d'Higiene i Sanitat de la ciutat el 24 de desembre del 1936.⁶⁸ No s'ha conservat gaire documentació sobre ells, els pocs detalls o pistes que n'hem obtingut han sigut a través d'entrevistes a familiars i amics pròxims. Del doctor Sarró sabem que era fill de farmacèutic i que va estudiar medicina a Barcelona, tot i que el seu pare volia que estudiés farmàcia. Es va diplomar també en psicologia a l'Escuela de Psicología y Psicotecnia de Madrid. Va dedicar la seva vida a tractar malalts, sovint anava en cavall a visitar malalts d'altres pobles. Durant la guerra, va treballar activament a l'Hospital de Sang com a sotsdirector al costat del Dr. Francisco Wielopolski. En finalitzar, gràcies a l'amistat

⁶⁶ CASAS-MERCADÉ, Ferran. *Valls: la guerra civil (quan no hi havia pau ni treva). 1936-1939*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 1982, pàgs. 213-214.

⁶⁷ *Acció Sindical*, 13 (31-12-1936), pàg. 1.

⁶⁸ Fons Municipal de Valls. Secció: Municipal. Sèrie: Comunicats i ordres 1937. ACAC.

amb l'alcalde, Josep M. Fàbregas Cisteré, no va tenir cap problema ni va patir cap tipus de repressió, ans al contrari, continuà exercint de metge fins un any abans de la seva defunció, el 1959.⁶⁹

Pel que fa a les infermeres, hem dit que n'hi havia de titulades i auxiliars; aproximadament va treballar-ne una quarantena a l'edifici de les Germanetes. A banda de les que van fer el curset de la Creu Roja, hi havia l'Ezequiela Roset, la Lluïsa Català, la Teresa Sarró, la Pepita Puig, la Teresa Forné i la Paquita Ivern, infermera titulada que



*El Dr. Sarró
amb l'uniforme
de militar (fotografia cedida
per Consol Rull Sarró).*

⁶⁹ Entrevista amb Josep M. Domènech i Consol Rull Sarró. Valls, 13-12-2006.

va fer de practicant i que va ser temporalment cap d'infermeres. També n'hi havia d'altres zones del país, com la Josefina Ormazábal o l'Amelia Apellániz, refugiada de guerra natural d'Errenteria (Guipúscoa) que va morir de febre tifoide.⁷⁰ El seu fèretre sortí de l'Hospital de Sang i fou portat en braços per les seves companyes de treball fins al cementiri municipal, on fou enterrada el 29 de setembre del 1938.⁷¹ I d'estrangeres, com les nord-americanes o la gal·lesa Mair Jones, entre d'altres.⁷²

El treball d'una infermera titulada consistia a passar cada dia visita al costat del metge; n'hi havia una per a cada planta i s'encarregava de posar les injeccions, prendre la temperatura, ajudar a preparar el ferit o malalt per a l'acte operatori (preoperatori), embenar, curar lesions breus que no fossin de la incumbència exclusiva del metge i, en l'absència del metge, atendre aquells casos dels quals li era permès responsabilitzar-se. Aquestes infermeres eren ajudades pel personal sanitari auxiliar que tenia cura d'administrar les dosis que corresponien a cada malalt, de la higiene i de servir-los els àpats del dia, entre altres coses.

A més de totes les infermeres i personal sanitari auxiliar que hi havia, com succeí a molts hospitals de campanya o de sang de molts llocs, hi hagué voluntaris que de forma altruista es prestaren a ajudar incondicionalment. La vallenc Adelina Cubeles Mestre va ser voluntària a l'Hospital d'Infecciosos, va tenir cura dels malalts infecciosos, sobretot de tifus, i va ser allí on va conèixer el seu marit, un tinent de l'Exèrcit de l'Ebre, Antonio César Luque, que va arribar a l'hospital procedent del front de l'Ebre. Quan es va produir l'evacuació de l'hospital abans de l'entrada dels nacionals, va marxar cap a França, on passà uns mesos en un camp de concentració. Poc després retornà a Barcelona i es va casar amb el seu marit.⁷³

No podem oblidar d'esmentar tot aquell personal que no era sanitari però que treballava a l'hospital, des de cuiners, que feien menjar per als malalts i per al personal sanitari, o rentadores, que bullien els llençols per poder netejar-los, fins a l'administrador civil, que s'encarregava dels proveïments i subministraments (intendència). L'any 1938 l'encarregat de la intendència fou el vallenc Fidel Saperas, que va treballar com a auxiliar administratiu a l'Hospital d'Infecciosos sota les ordres de la brigadista belga Margarida van der Bergue,⁷⁴ amb qui, segons relata, va establir una estreta camaraderia: "Jo aquell dia no tenia tabac, fumava des dels 12 anys [...], no sé si va veure o va intuir que jo podia fumar, i em va preguntar si fumava, li vaig dir que quan tenia tabac, me va fotre la «bronca» del segle per no haver tingut la

⁷⁰ Entrevista amb Carme Benaiges, cit.

⁷¹ *Treball*, 271 (1-10-1938), pàg. 3.

⁷² Entrevista amb Josep M. Ventura Cortés. Valls, 17-1-2007.

⁷³ Entrevista amb Roser César Cubeles. Valls, 29-12-2006.

⁷⁴ Margarida van der Bergue, que va arribar a Valls acompanyada del seu marit, enginyer i cap d'una brigada de Sapadors de les Brigades Internacionals, va desenvolupar el càrrec de cap administratiu de l'Hospital d'Infecciosos. Igual que tants altres brigadistes, procedia d'una família benestant; el seu pare era un ric fabricant de tabac belga.

camaraderia de demanar-li el tabac. O érem camarades o no érem camarades!, va exclamar ella. A les set del vespre es va treure el paquet de Gauloises i els va repartir: tres cigarrets per a mi, tres per a mon pare i, finalment, tres per a ella”.⁷⁵ Poc després, en Fidel fou traslladat a l’hospital instal·lat a l’edifici de les Germanetes, on treballà sota les ordres del tinent Savall. En aquell període en què l’adquisició d’aliments era tan inaccessible, fos com fos, els malalts no en sofriren l’escassetat, i el rebost de l’hospital va disposar de tot. A la cuina, de bona dimensió, mai no hi faltaren les enormes lleteres plenes que completaven la dieta dels malalts.

Finalment, unes infraestructures com les que comportava un hospital no haurien funcionat correctament sense un bon manteniment. Les cooperatives de treballadors de la ciutat (fusters, electricistes...) que havien participat anteriorment en les obres d’adaptació de l’edifici de les Germanetes en hospital van continuar col·laborant-hi durant la guerra. La Cooperativa de Fusters de Valls va realitzar en nombroses ocasions treballs de manteniment tant per a l’Hospital de Sang com per a l’Hospital d’Infecciosos. Fins i tot, s’encarregava de construir les caixes de fusta per enterrar els soldats que morien a l’hospital; n’hi havia de grans per enterrar els morts i de petites per als membres amputats.⁷⁶



Diversos membres de la Cooperativa de Fusters, amb Pere i Gabriel Guasch (foto cedida per Gabriel Guasch).

4.2. ASSISTÈNCIA ALS COMBATENTS

A la matinada del 19 d’agost del 1937, tres dies després que l’Hospital de Sang fos inaugurat, arribà el primer contingent procedent del front d’Aragó, compost de 31 ferits i malalts de l’Exèrcit Popular. Molts pertanyien a la companyia que comandava

⁷⁵ Entrevista amb Fidel Saperas, cit.

⁷⁶ Entrevista amb Josep Sanjoan Güell i Francesc Domingo Segú. Valls, 24-I-2007.

el vallenc Ferran Compte. Els calia, amb tota urgència, una transfusió de sang, motiu pel qual es féu una crida a tots els vallencs en què se'ls demanava l'element vital.⁷⁷ Des de l'hospital i amb la col·laboració del comitè local de Front Popular, la Unió de Dones Antifeixistes, el Comitè d'Enllaç de la CNT i la UGT i l'Ajuntament de Valls, es creà un Cens de Donadors de Sang que quedà a disposició de l'hospital. Les inscripcions es podien fer a l'Ajuntament i a les organitzacions i partits antifeixistes de la ciutat; només s'hi podien inscriure aquelles persones que tenien entre 16 i 45 anys i que, presumiblement, estaven sanes i no havien patit cap tipus de malaltia infecciosa.⁷⁸ Les donacions es feien normalment al laboratori de l'hospital, ja que era més pràctic a l'hora de fer les transfusions als ferits que anaven arribant. També, a instància de l'Ateneu Llibertari, el dia 26 de maig del 1938, es va crear l'Associació de Donants de Sang, que obrí una llista voluntària de donants que quedà incorporada al cens esmentat anteriorment.⁷⁹ Per cada transfusió de sang, l'administració de l'hospital donava a cada donant un lot compost de: 2 pans, 2 pots de llet, 500 g de carn, 250 g de melmelada, 200 g de sucre, 100 g de cafè, una pastilla de xocolata i un paquet de cigarrets.⁸⁰ Tant des dels sindicats de la ciutat (CNT i UGT) com des de l'alcaldia, s'instà contínuament els ciutadans a donar una mica de sang per a l'hospital, ja que una transfusió a temps podia salvar moltes vides.

Entre els mesos d'octubre i novembre del 1938, a causa de l'arribada massiva de ferits procedents del front de l'Ebre, l'hospital va necessitar grans quantitats de sang per subministrar als ferits, motiu pel qual es devia desplaçar cap a la població la unitat mòbil del Dr. Reginald Saxton, un laboratori de transfusions que es va instal·lar temporalment als voltants de l'Hospital de Sang.⁸¹ El laboratori del Dr. Reginald Saxton era un camió adaptable que emmagatzemava i transportava sang que després era utilitzada amb els pacients. Durant l'estiu del 1938, aquest britànic va dirigir la unitat de transfusió de sang de la cova hospital que hi havia a la Bisbal de Falset.⁸² Quan no era possible obtenir sang emmagatzemada, la transfusió es feia directa, de braç a braç. Fins i tot, els malalts propers a rebre l'alta i amb un determinat tipus de sang, la universal, van ser convidats a quedar-se a l'hospital com a donants.

El primer banc de sang que es creà a Espanya s'instal·là a Barcelona. Va ser Duran Jordà, metge de la clínica d'Antoni Trias, que havia treballat amb el Dr. Armengol, encarregat del servei de transfusions, qui va proposar la idea a Joaquim Trias, membre del Consell de Sanitat Militar, creat recentment per la Generalitat. Aquest li donà

⁷⁷ BENAIGES BUYÓ, Pere. *La Creu Roja val·lenca dins de la nostra societat (1909-1980)*. Vivències i records. Valls: Institut d'Estudis Val·lencs, 1996, pàg. 80.

⁷⁸ *Treball*, 250 (14-5-1938), pàg. 1.

⁷⁹ *Acció Sindical*, 86 (26-5-1938), pàg. 3.

⁸⁰ *Treball*, 255 (11-6-1938), pàg. 1.

⁸¹ "Informe del Dr. Reginald Saxton", s. l., s. d. Arxiu particular Fredericka Martin.

⁸² JACKSON, Angela. *Op. cit.*, pàgs. 18-34.

totes les facilitats i li proporcionà un petit laboratori on podia fer les extraccions i guardar la sang en recipients adequats, i la possibilitat de valer-se dels mitjans de comunicació. Aprofitant aquesta bona oportunitat, Duran féu una crida radiofònica a tots els ciutadans de Barcelona en què els ofería l'oportunitat d'ajudar els ferits, donant sang; com a compensació, se'ls faria un augment en la tarja de racionament. L'efecte de la crida fou espectacular i a l'hora indicada centenars de ciutadans s'apil·lotaren a la porta del laboratori. El Dr. Duran ho tenia molt ben estudiat i a cada donant li feia una fitxa amb el nom, l'adreça, les malalties que havia tingut, el grup sanguini i l'anàlisi de la sang. Si tot era correcte, li treia entre 300 cc i 500 cc de sang, que era impulsada pel buit originat per una trompa d'aigua, a través d'un sistema de tubs tancats, fins a un dipòsit on es reunia, junt amb un anticoagulant, amb la sang de cinc donants més del mateix grup. Acoblaven així un conjunt de dos litres, el qual, després de fer-ne proves bacteriològiques, es feia passar als tubs definitius, cada un dels quals contenia 300 cc de la barreja amb nitrogen a pressió. Tot això ho feia en sistemes tancats per evitar-ne la contaminació, i el tub definitiu anava tancat a la làmpada; quedava constituït així un autoinjectable per usar-lo quan calia. Finalment, després de comprovar el grup del receptor i de trencar l'extrem afilat del tub de vidre, la sang, impulsada pel gas inert que contenia es dirigia a les venes del pacient a través d'un simple tubet de goma proveït d'una agulla terminal.⁸³

Pel que fa a la vida diària de l'Hospital de Sang, no era pas tan diferent dels altres hospitals de campanya. El moviment de les ambulàncies, que transportaven ferits i malalts, no era continuat, però sí molt seguit. El tragi del personal sanitari transferia la calor de la seva atenció als malalts més desvalguts, que omplien les hores de queixes. A banda de l'element purament sanitari, l'aspecte humà o personal era inevitable i alhora necessari. Segons indica la infermera Carme Benaiges, "els pacients, se'ls tractava a tots igual, fossin voluntaris o soldats independentment de les seves ideologies. No hi havia diferències, ni particularitats, ni preferències, ni favoritismes. Els malalts eren per damunt de tot malalts, però, en determinades ocasions, era més important transmetre'ls el caliu de l'afecte i la sensació de no estar sols".⁸⁴

Significar els estralls de la guerra, des d'una perspectiva entre el que es veu i el que s'escriu, no és el mateix, encara que t'ho expliquin amb la màxima intensitat, però, tot i així, intentarem relatar-ne alguns dels fets d'aquell petit univers de dolor i reminiscències.

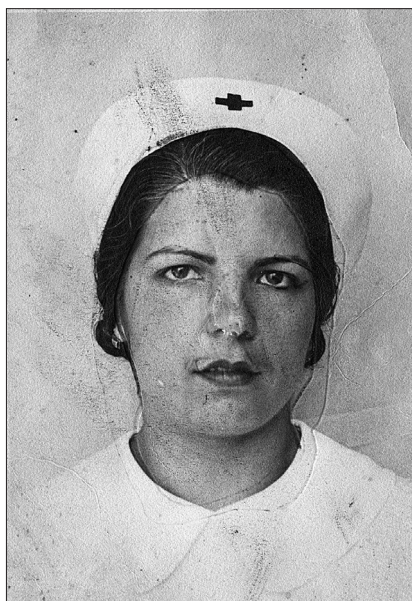
Com cada dia, la infermera Carme Benaiges, posant el termòmetre a un d'aquells pacients, "vaig sentir, arran d'esquena, un plor silenciós, com ofegat. Era el noi del llit del costat, feia estona que plorava. Vaig girar-me tot seguit, i una veu feble, apagada, em va dir: «A mi, infermera, no me'l posi, el termòmetre...»; jo vaig contestar:

⁸³ BROGGI, Moisès. *Memòries d'un cirurgià (1908-1945)*. Barcelona: Edicions 62, 2002, pàgs. 188-191.

⁸⁴ Entrevista amb Carme Benaiges, cit.



Ramona Serra Escoté
(fotografia cedida per Ramona Serra Escoté).



Isabel Reverter Zamora
(fotografia cedida per Isabel Domingo).



Teresa Casanovas
(fotografia cedida per Teresa Casanovas).



Adelina Cubeles Mestres
(fotografia cedida per Roser César).

«Ah no? I per què, a vostè, no? Que potser li fa por?». «Destapi'm!», respongué amb to imperatiu aquell noi. No sabia si era un prec o una exigència, però ho vaig fer. I déu meu!, aquell pobre noi no tenia braços ni cames, era com el tronc d'un arbre segmentat, sense branques, ni brots ni arrels. Plorava, no per ell, sinó per la seva mare, ja que d'un moment a l'altre el vindria a veure. Li vaig acariciar el front, no trobava arguments que vinguessin en ajut de les meves paraules, tractant de pal·liar aquell dolor, encara potser, més moral que físic. No sabia què fer davant d'aquella situació i vaig defugir-me'n tímidament, incapaç d'abrandar la flama humanitària que tota infermera hauria de portar al damunt. La imatge d'aquella mare que havia de sofrir aquella terrible batzegada em negava les forces". També es recorda del cas d'un ferit al qual fou amputada una cama arran de genoll, un dels tants soldats que perderen alguns dels seus membres: "Fou traslladat del quiròfan a una habitació particular. Ell encara no en tenia esment, d'aquella amputació, es trobava sota els efectes de l'anestèsia. Així que anava recobrant la lucidesa, es queixava, més i més, del dolor que li punyia el peu que ja no tenia, un cas freqüent en aquesta classe d'operacions, i no cessava de demanar-ne un calmant. Jo tractava de tranquil·litzar-lo dient que el metge no trigaria a passar. Però tot era inútil, movia els braços contínuament, com tractant d'arribar-se al peu. Semblaven les ales d'un aspirador, jo feia tot el possible per parar-li l'impuls, però no me'n sortia. Vaig dir-li que si no estava quiet no tindria més remei, sentint-ho molt, que lligar-los-els, els braços. Aleshores, féu acció d'amagar-los sota el llençol, i no sé com se les va enginyar perquè, temps d'acotjar-me per agafar del terra un llapis que m'havia caigut, es veu que amb l'intent d'arribar-se al peu que li fou mutilat va palpar, només, el llençol. La desesperació d'aquell pobre noi era esglaiadora".⁸⁵ La infermera voluntària Teresa Casanovas, que va treballar a la sala d'oficials de l'hospital, es recorda d'aquest ferit de la cama amputada i d'un altre que li féu encongir l'ànima, ja que a causa d'unes greus cremades el tenien dins d'una gàbia.⁸⁶

Però la convivència entre malalts i infermeres no fou sempre tan idíl·lica com moltes vegades s'ha pretès descriure. En una carta enviada per la infermera Selma Chadwick a Fredericka Martin, li relata els problemes que van patir algunes infermeres nord-americanes encaçades per malalts espanyols, fins al punt que els mateixos metges nord-americans havien hagut d'intervenir-hi.⁸⁷ En altres casos, la barrera de la llengua portava dificultats; d'una banda, impedia l'entesa amb els malalts i, de l'altra, amb la resta del personal sanitari espanyol, que moltes vegades necessitava un intèrpret.

Els malalts que arribaven dels diferents fronts eren classificats segons la gravetat de les ferides i, posteriorment, distribuïts en diferents sales. N'hi havia una de ferits

⁸⁵ Entrevista amb Carme Benaiges, cit.

⁸⁶ Entrevista amb Teresa Casanovas Coll. Valls, 17-1-2007.

⁸⁷ "Carta de Selma Chadwick a Fredericka Martin", s. l., s. d., 1 pàgina mecanografiada. Arxiu particular Fredericka Martin.

Sala _____ Cama núm. _____			SALA _____ Cama núm. _____		
Inventario de ropa y efectos del hospitalizado			Inventario de ropa y efectos del hospitalizado		
División	Brigada	Batallón	División	Brigada	Batallón
Ingresado en _____			Ingresado en _____		
Prendas _____			Prendas _____		
Macuto _____			Macuto _____		
Pantalón _____			Pantalón _____		
Guerrera _____			Guerrera _____		
Prendas interiores _____			Prendas interiores _____		
Zapatos _____			Zapatos _____		
Mantas _____			Mantas _____		
Observaciones _____			Observaciones _____		
Valls de _____ de 1938			Valls de _____ de 1938		
Ropa entregada:			Ropa entregada:		
Camisa _____			Camisa _____		
Calcetines _____			Calcetines _____		
Zapatillas _____			Zapatillas _____		
Trajes enfermo _____			Trajes enfermo _____		
El Administrador, _____			Firma del enfermo, _____		

Fitxa-inventari
de la roba i efectes
de l'hospitalitzat.
Fons Impremta
Castells.ACAC.

Pel que fa al transport i arribada de ferits, com ja ens hi hem referit anteriorment, el mitjà més utilitzat durant la guerra fou el transport ferroviari mitjançant els trens hospitals o d'evacuació, que enllaçaven els hospitals de divisió amb els de rereguarda. Per evacuar els ferits del front d'Aragó fins a Valls, s'utilitzava primer la línia que va de Saragossa a Lleida, i que passa per ciutats com Montsó o Binèfar. Un cop a Lleida, s'utilitzava la línia Lleida-Barcelona que passa per Picamoixons, on es bifurca la via i enllaça amb la línia Valls-Vilanova-Barcelona, que entrà en funcionament el 1883. Si els ferits eren transportats a Reus o Tarragona, s'utilitzava la línia Reus-Montblanc-Lleida, inaugurada el 13 de maig del 1863.⁸⁸

Durant la batalla de l'Ebre, la línia Móra d'Ebre-Reus va permetre dur a terme les evacuacions per ferrocarril. A més, aquesta línia gaudia de l'avantatge d'entrar dins la bifurcació de la Serralada Prelitoral per la serra de l'Argentera, que té nombrosos túnels per poder refugiar el tren en cas d'atacs aeris. També, el fet que hi hagués dues vies en un tram del túnel de l'Argentera permetia que s'hi estacionés un altre tren, en aquest cas sala d'operacions, on es podia operar en condicions. Aquest actuava com un autèntic hospital estable, tenia sala d'operacions, lliteres, menjador i cuina. El 25 de juliol del 1938 el tren hospital núm. 12, comandat pel major metge del Cos de Sanitat Militar, Luis Quemada, arribà a la boca oest del túnel de l'Argentera, on quedà estacionat. Una vegada instal·lat el tren, es va procedir a muntar un punt d'evacuació a l'edifici de l'estació de Pradell-la Torre de Fontaubella, on posaven en fila i classificaven els soldats. El tren romangué estacionat a la Torre del 25 al 28 de juliol; a partir del

⁸⁸ Sobre aquesta línia i la seva construcció, vegeu: ANGUERA I NOLLA, Pere. *La construcció del ferrocarril Reus-Montblanc-Lleida*. Reus: Associació d'Amics del Ferrocarril, 1980.

28 fou traslladat cap als Guiamets, i el seu lloc fou ocupat pel tren hospital núm. 20, comandat pel capità metge Rafael Pulido Cuchi, que hi quedà estacionat fins el 16 de setembre. Les estacions dels Guiamets i Pradell-la Torre de Fontaubella es convertiren en els punts d'evacuació del XV Cos d'Exèrcit.⁸⁹ L'Hospital Militar de Valls, que en aquells moments ja pertanyia al XV Cos d'Exèrcit, rebé una part important dels ferits procedents del front de l'Ebre. Els ferits es concentraven a Móra d'Ebre i des d'allí eren traslladats a aquests punts d'evacuació per ser conduïts més enllà de les línies de guerra, als sanatoris Pere Mata i la Savinosa. Tant l'Institut Psiquiàtric Pere Mata com el Sanatori de la Savinosa, en estar molt a prop de les vies del tren, foren confiscats per les autoritats militars i es convertiren en hospitals militars.

El transport ferroviari es realitzava sempre que l'existència de vies de ferrocarril ho feia possible; si no, s'havien de traslladar els ferits per carretera. El V Cos d'Exèrcit traslladava les seves baixes per la carretera Rasquera-el Perelló fins a l'Ampolla, on la columna d'evacuació conduïa els combois ferroviaris als hospitals de campanya, com ara els de Cambrils o Montbrió. Pel que fa a l'evacuació del XII Cos d'Exèrcit, es feia a través d'Almatret cap a la Floresta (Lleida) i des d'allí als hospitals de campanya d'Arbeca i Valls o d'evacuació de l'Espluga de Francolí. També, des dels centres Pere Mata i la Savinosa, a causa de l'elevat nombre de ferits que anaven arribant, es traslladaren cap a altres hospitals militars, com l'Hospital de Campanya de Valls. Els ferits eren transportats en camions i ambulàncies, i abans que arribessin, la direcció de l'hospital, que ja n'estava assabentada, organitzava el personal sanitari per rebre'ls.⁹⁰ El relat del vallenc Josep Cristià Vallès ens confirma aquests moviments de ferits i malalts cap a altres centres hospitalaris: "Estant ingressat al Centre Sanitari de la Savinosa, que era el «Quarter General de Classificació de Ferits i Malalts del Front de l'Ebre», m'inspeccionaren només amb una ullada mèdica i posant-me el termòmetre. El diagnòstic fou aquest: «Febre tifoides». Cap a l'Hospital Antitífic de Valls [...]; era ubicat, precisament, al «Centre Escolar» [...], al passeig dels Caputxins, i tot just ingressat, en col·locar-me en un dels llits que omplien la principal de les aules del col·legi, unes infermeres joves ja m'identificaren com a veí de la ciutat".⁹¹

Pel que fa als ferits de les Brigades Internacionals, segons assenyala l'historiador Pere Clua Micola, especialista en la batalla de l'Ebre, podien ésser evacuats cap a l'Hospital de Valls des de dos llocs: des del Molar, on el XV Cos d'Exèrcit tenia un lloc de comandament, i des de la Bisbal de Falset, on hi havia una cova hospital.⁹²

Sovint, quan la xarxa ferroviària no permetia dur a terme l'evacuació i els vehicles de grans dimensions com els camions o autobusos eren massa visibles, s'utilitzava l'ambulància, ja que tot i que no disposava d'una major cabuda per transportar

⁸⁹ LLAURADÓ BROS, Carles; SABATÉ RULL, Albert. *Op. cit.*, pàgs. 141-146.

⁹⁰ Entrevista amb Ramona Serra Escoté, cit.

⁹¹ CRISTIÀ VALLÈS, Josep. "L'Hospital antitífic de Valls (V)", a *Cultura*, 604 (abril 2000), pàg. 16.

⁹² Entrevista amb Pere Clua Micola. Tarragona, 2-3-2007.

ferits, sí que gaudia d'una major mobilitat. Per exemple, durant la desfeta del front d'Aragó i la retirada de les forces republicanes, Moisès Broggi, cap de l'equip mèdic de les Brigades Internacionals, va caure malalt i va ser traslladat des de Gandesa en ambulància cap a l'Hospital de Campanya de Valls, on li van diagnosticar unes angines de les quals es va refer al cap de pocs dies.⁹³ Segons assenyala el Dr. Broggi, durant la seva convalescència va ser atès pel Dr. Ignasi Sarró.⁹⁴

Hem de tenir en compte que la mobilitat dels hospitals fou un tret característic durant tota la conflagració. Depenent dels esdeveniments que s'anaven succeint en els fronts de guerra, s'havien de buscar vies de comunicació segures per transportar els ferits.

La labor de l'hospital no es limità solament a atendre els ferits i malalts que arribaven dels diversos fronts, sinó que també s'endegà tot un seguit d'iniciatives socials, esportives i culturals d'ajuda als malalts que comptaren amb la solidaritat del poble vallenc i amb la col·laboració d'organismes com Socors Roig Català o la Creu Roja, entre d'altres. La secció de Socors Roig Català a Valls desplegà durant la guerra un bon nombre d'iniciatives que tingueren com a finalitat ajudar els refugiats, soldats republicans i l'Hospital de Sang de Valls. Cap al mes de setembre del 1937, obrí una subscripció per confeccionar un lot de pijames destinat als ferits i malalts de l'Hospital, que comptà amb la col·laboració del propi personal sanitari. Les infermeres Paquita Ivern, Joana Solé, Teresa Ollé Aymerich, Maria del Carme Benaiges, Rosa Solé i, fins i tot, el tinent Armengol hi contribuïren amb una donació en metàl·lic.⁹⁵ La Creu Roja de Valls no podia quedar-ne al marge i endegà una col·lecta de recollida de roba per enviar als soldats que estaven al front i un cicle de sessions de cinema al Teatre Apolo a benefici dels hospitals de sang. L'Associació d'Alumnes de l'Escola del Treball de la ciutat també se sumà a aquest esperit solidari amb la Festa del Llibre, iniciativa amb què es pretenia fer una col·lecta de llibres per portar uns brins de distracció als malalts dels hospitals de sang.⁹⁶ La UGT de Valls envià una remesa de llibres i, a més, féu una donació de 2.000 ptes. a favor de l'Hospital de Sang.⁹⁷ Des del vessant esportiu, també es realitzà un seguit de partits de futbol a favor d'aquests hospitals. El diumenge 26 de juny del 1938 se celebrà al Camp de la Xamora un partit de futbol entre un grup de sanitaris de l'Hospital de Sang contra una selecció del 7è Batalló d'Etapes. El resultat final fou d'empat a dos i la festa finalitzà amb un ball.⁹⁸

Finalment, gràcies a la relació d'inhumacions efectuades al cementiri de Valls entre el 1937 i el 1939, hem pogut conèixer quantes persones van morir a l'Hospital de Sang de Valls i a l'Hospital d'Infecciosos mentre funcionaren. Segons les diferents

⁹³ BROGGI, Moisès. *Op. cit.*, pàg. 311.

⁹⁴ Entrevista amb Moisès Broggi. Barcelona, 18-12-2006.

⁹⁵ *Treball*, 218 (2-10-1937), pàg. 2.

⁹⁶ *Treball*, 194 (17-04-1937), pàg. 4.

⁹⁷ Fons Municipal de Valls. Llibre d'Actes de la Comissió de Govern Municipal 1934-1937. 26-5-1937, pàg. 177.AMV.

⁹⁸ *Treball*, 258 (2-7-1938), pàg. 3.

*Les infermeres
Ezequiela Roset
i Lluïsa Català
amb els capitans
dels equips abans de
començar el partit
(fotografia cedida per
Ezequiela Roset).*



denominacions que van rebre al llarg d'aquest període: Hospital Militar, Clínica Militar, Hospital de Campaña, Hospital de Campaña núm. 3, Clínica Militar núm. 3, Hospital d'Infecciosos, Clínica d'Infecciosos, Clínica Militar núm. 5 o, finalment, Hospital de Campaña núm. 1, hem comptabilitzat un total de 347 persones, que es distribueixen de la manera següent: 339 soldats, 5 refugiats de guerra⁹⁹ i 3 infermeres.¹⁰⁰ La resta de morts corresponia a persones que van morir en altres llocs: 8 a l'Hospital Comarcal,¹⁰¹ 13 en un hospital sense especificar,¹⁰² 2 a la carretera¹⁰³ i 2 en masos,¹⁰⁴ i finalment, un total de 18 persones sense que se'n determinés el lloc de la defunció.¹⁰⁵

⁹⁹ Isabel Penazco García, natural d'Aranjuez (Madrid); Honorina Manso Sastre, natural de Madrid; Pedro Mayoral Rehecho, natural de Villanueva de la Serena (Badajoz); Pedro Romero de la Carmona, natural de Rocasella (Guadalajara), i Isidra Ayala Tomás, natural de Madrid.

¹⁰⁰ Amelia Apellániz, natural d'Errentería (Guipúscoa); Dolors Solà Farré, natural de Lleida però amb residència a Tarragona, i Pilar Palomar Martín, natural de Bilbao i amb domicili a Barcelona.

¹⁰¹ Tots són refugiats de guerra excepte un soldat de procedència desconeguda, Santiago Martí Ribé.

¹⁰² Tots són refugiats de guerra excepte un soldat de Vilalba dels Arcs (Tarragona), Lorenzo Salvador Benavent, Joan Rius Ventura, de Vilanova i la Geltrú, i Jaume Pi, d'origen desconegut.

¹⁰³ Són els soldats Antonio Blasco Alberich, mort en una carretera desconeguda, i Eduard Sanchis Ferré, mort a la carretera de Vallmoll.

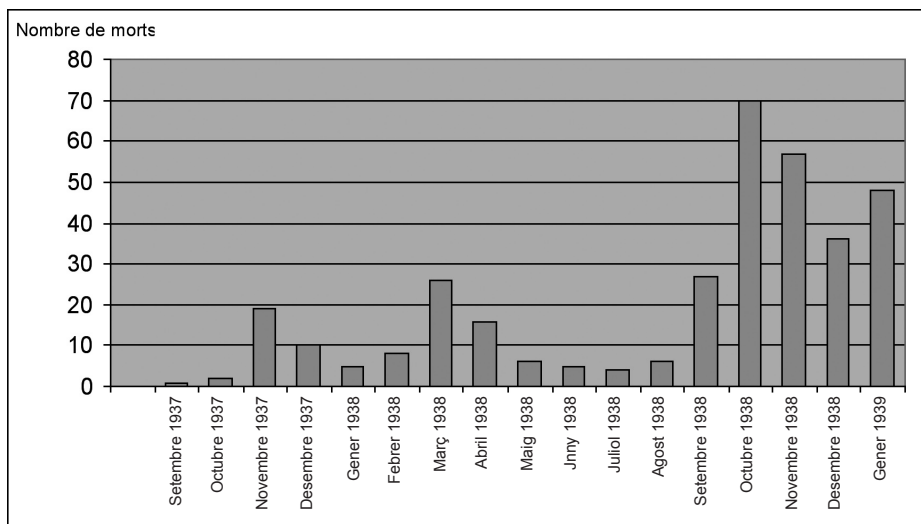
¹⁰⁴ Són els aviadors Ramon Niubó Carulla, mort en una masia desconeguda, i Eduard Rius Martí, mort al Mas Recasens.

¹⁰⁵ La majoria són refugiats de guerra excepte set soldats: Joan Fígols Muntraveta, Celedonio Galga Porta, Antonio Flaqué Bofarull, Lorenzo Lorenzo Abiols, Abelardo Creus Font, Teresa Giné Prats i Lluís Gonfaus Tous.

A partir de l'entrada de les tropes franquistes a la ciutat, el 14 de gener del 1939, fins al 2 de març del 1939, última defunció registrada a la relació d'inhumacions efectuades al cementiri de Valls, hem comptabilitzat un total de 34 individus que es distribueixen de la manera següent: 4 van morir a l'Hospital Comarcal,¹⁰⁶ 1 en un hospital mòbil,¹⁰⁷ en 2 no hi consta el lloc de defunció¹⁰⁸ i, finalment, un total de 27 en un equip quirúrgic durant l'evacuació.

A partir d'aquesta relació, hem elaborat un gràfic que recull l'evolució mensual del nombre de defuncions que es van produir durant l'existència d'aquests dos centres sanitaris.

ESTADÍSTICA MENSUAL DE MORTS DE L'HOSPITAL DE SANG DE VALLS I L'HOSPITAL D'INFECCIOSOS ENTRE EL 1937 I EL 1939



Font: Gràfic d'elaboració pròpia a partir del Fons de l'Ajuntament de Valls: Registre General d'Inhumacions del Cementiri de Valls. Ordres d'Inhumació (1937-1939). AMV. I Registre Civil. Registre de defuncions (1936-1939).ACAC.

Com podeu observar, destaca a primera vista, l'elevat nombre de morts que es produïren durant alguns mesos determinats. Coincideixen amb els episodis bèl·lics més cruentos de la guerra. Per exemple, durant els mesos de març i abril del 1938,

¹⁰⁶ Són Toribia Toledana Gómez, José Díaz Martín, Gregorio Morales Ruiz i Ventura Pijoan Culleré. No s'especifica si són soldats o refugiats.

¹⁰⁷ José M. Bordell Cervelló.

¹⁰⁸ Són el soldat Lluís Gonfaus Tous i una refugiada anomenada Matea.

l'Estat Major franquista llançà una ofensiva sobre el front d'Aragó amb la intenció de partir el territori republicà en dues parts i arribar a la Mediterrània. L'Hospital de Sang de Valls, que continuava sent un hospital de rereguarda, acollí soldats procedents d'aquest front, encara que no en grans quantitats. En canvi, a partir del mes de setembre fins que les tropes franquistes pràcticament ocupen Valls, s'aprecia com l'Hospital de Sang de Valls, llavors transformat en hospital de campanya, i l'Hospital d'Infecciosos rebran una part important dels ferits procedents de la batalla de l'Ebre, sobretot de les últimes fases bèl·liques: atac nacional sobre Corbera d'Ebre-venta de Camposines (3 de setembre - 11 d'octubre del 1938) i ofensiva final sobre les serres de Cavalls i Pàndols (30 d'octubre - 16 de novembre del 1938). Després de la desfeta de l'Ebre, el nombre de ferits tornà a augmentar amb l'ofensiva nacional contra Catalunya (front del Segre).

Analitzant la relació del nombre de morts de l'Hospital de Sang i l'Hospital d'Infecciosos, vam poder identificar, en alguns dels casos, algunes de les divisions i brigades republicanes que hi van enviar ferits, la majoria procedents del front de l'Ebre. Del XV Cos d'Exèrcit, vam localitzar soldats de la 31a Brigada (Divisió 3a, dirigida pel major Esteban Cabezos) i de la 227a Brigada (Divisió 42a, sota el comandament del major Manuel Álvarez); del XII Cos d'Exèrcit: 140a Brigada (Divisió 44a, a les ordres del major Ramón Pastor) i 24a Brigada (Divisió 16a, a càrrec del major Manuel Mora); del XVIII Cos d'Exèrcit: 95a Brigada (Divisió 60a, dirigida pel major Manuel Fernández), 122a Brigada (Divisió 27a "La Bruixa", a càrrec de major Marcelino Usatorre), i 130a Brigada (Divisió 43a, comandada pel tinent coronel Ángel Beltrán "el Esquinazado"); per últim, del V Cos d'Exèrcit vam identificar de l'11a Divisió, a les ordres del major Raimundo Rodríguez. Tot i que no s'assenyala cap altra unitat, també arribarien de les Brigades Internacionals, ja que tal com establia la seva política sanitària, els seus ferits eren enviats, inicialment, als hospitals dels fronts corresponents.¹⁰⁹



Soldats convalescents a l'entrada de l'Hospital de Sang de Valls (fotografia extreta de <www.dlib.nyu.edu/albaimages/11_1137s.jpg>).

¹⁰⁹ REQUENA GALLEGO, Manuel; SEPÚLVEDA LOSA, Rosa M. (coord.). *Op. cit.*, pàg. 214.



Antic taller d'ambulàncies a l'entrada d'Alió (fotografia dels autors).

4.3. ASSISTÈNCIA A LA POBLACIÓ CIVIL

Una millora substancial de què gaudiren els ciutadans vallencs amb la incorporació de l'Hospital de Sang de Valls al XV Cos d'Exèrcit fou l'assistència mèdica gratuïta: anàlisis, consultes als especialistes, intervencions quirúrgiques i altres serveis. Només havien de presentar una autorització subscripta per l'alcaldia, amb el vistiplau del comandant militar de la Plaça, per poder ser atesos. Aquest servei, que es posà en funcionament el 3 de juliol del 1938, es féu extensiu a tota la comarca de l'Alt Camp i en un principi l'horari de visita fou d'11 h a 13 h amb un màxim de deu pacients al dia.¹¹⁰ Posteriorment, el quadre de visites s'amplià:

- Aparell digestiu: Dimarts i dissabtes de 12 h a 13 h.
- Oftalmologia: Dimarts i dissabtes de 16 h a 17 h.
- Pulmó i cor: Dilluns i divendres de 12 h a 13 h.
- Odontologia: Dilluns i divendres de 12 h a 13 h.
- Dermatologia: Dijous i diumenges de 12 h a 13 h.

¹¹⁰ "Pongo en su conocimiento que desde el día de la fecha...". Valls. 3-6-1938, 1 pàgina mecanografiada. Fons Municipal de Valls. Ingrés sense inventariar c-7.ACAC.



El valencés Josep Robusté Parés estava enquadrat en el Comissariat de la Sanitat de Guerra, concretament era inspector general de l'evacuació dels hospitals de sang de Catalunya (foto cedida per Pere Rodon Pairot).

ANTONIO ARQUES, Pbro.
 CAPELLAN DE LAS HERMANITAS
 DE LOS POBRES
 VALLS 19 Enero de 1940.

....

Un deber de conciencia me obliga hacer las siguientes declaraciones a favor del médico de esta ciudad D. Luis Pàmies Ferrer

1ª - Que en el periodo revolucionario con exposicion de su vida e intereses me puse a salvo de las manos de los asesinos conduciendome en lugar seguro proporcionandome en el escondite alimentos y asistencia medica todo el tiempo que estuve escondido.

2ª - Que durante los propios dias de la explosion revolucionaria

Carta-aval que Mn. Antoni Arques va fer a favor del Dr. Pàmies (document cedit per Lluís Pàmies).

norria y con la misma exposicion de su vida saio del asilo de las Hermanitas poniendolas a salvo 1260 pesetas

3ª - Que por amor al Asilo y acto de caridad con las Hermanitas les regaló un botiquin valorado en 1500 ptas

4ª - Que por caridad y puro desinterés asumió el Dr. Pàmies el cargo de medico de dicho Asilo y con tal precision en su desempeño que ha merecido y continúa mereciendo los plácemes tanto de las Hermanitas como de los asilados.

5ª - Que he consultado con diferentes personas y de muy distintas ideologias, pudiendo adquirir la grata imprescion de que todas ellas tenían al Dr. Pàmies por un perfecto y digno caballero y un excelente y probo ciudadano, sin que nadie, con verdad pueda equiparar su limpia y bien acreditada conducta

6ª - Que conozco al medico Pàmies desde el dia en que nació y fué regenerado con las aguas del Sto. Bartolomé por el ministerio de mis manos y siempre hemos estado con muy buenas e intimas relaciones con sus dignos padres.

Y para que surtan sus efectos donde conenga las firmo en Valls, fecha ut supra

Antonio Arques Pbr

Un dels primers vallencs que va gaudir de l'assistència mèdica fou el veí Estanislau Jener Roca, que un cop va obtenir l'autorització de l'alcaldia el dia 10 de juny, fou ingressat a l'Hospital de Sang de Valls, a la sala 5a llit 78, per ser intervingut d'una "Hernia inguino-escrotal izquierda".¹¹¹

5. Conclusions

L'origen de l'Hospital de Sang de Valls l'hem d'emmarcar en l'organització hospitalària que endegà la Generalitat per fer front a la nova situació de guerra, ja que, tal com demostren les actes municipals unes setmanes abans del decret d'instal·lació de l'hospital, el Consell Superior de Sanitat de Guerra de Catalunya havia notificat a les autoritats locals la decisió de muntar a la ciutat un hospital de sang o de rereguarda. Un altre element que ens denota aquesta organització sanitària és la confiscació uns mesos abans de l'edifici de les Germanetes dels Pobres de Valls, per part dels Serveis d'Assistència Social de la Generalitat de Catalunya, amb la intenció d'establir un hospital, com succeí a Tarragona amb l'edifici del Seminari. Els esdeveniments bèl·lics que s'anaven succeint en el front i l'atapeïment de ferits que sofrien molts hospitals del Barcelonès també contribuïren a la seva creació. Uns mesos abans que s'iniciessin les obres, l'Ajuntament i la Creu Roja de Valls iniciaren uns cursets d'infermeria per preparar les futures infermeres.

Des de la seva creació, l'Hospital de Sang de Valls estigué sota la jurisdicció militar. A partir de la batalla de l'Ebre, els serveis sanitaris de l'hospital passaren a dependre del XV Cos d'Exèrcit, i es convertí llavors en Hospital de Campanya. Fou també dins d'aquesta conjuntura bèl·lica i davant l'increment de ferits que arribaven procedents del front que s'ampliaren les instal·lacions de l'hospital amb un nou establiment militar sanitari. A primers de maig del 1938, l'Ajuntament de Valls posà a disposició del XV Cos d'Exèrcit el Grup Escolar Rafael Campalans, per tal d'instal·lar-hi una clínica o hospital auxiliar. La denominació popular fou Hospital d'Infecciosos, però oficialment es denominà Clínica Militar núm. 5. Un equip de metges i infermeres de la 35a Divisió Internacional, la majoria nord-americans, s'instal·laren a l'Hospital de Sang. Durant la seva estada a Valls, proporcionaren personal sanitari ben qualificat, material i suport tècnic. Malgrat la barrera idiomàtica i pròpiament cultural, establiren amb la població autòctona i amb la resta d'unitats mèdiques un sentiment de cooperativisme i lluita compartida.

Un altre aspecte que hem d'afegir és que, tot i estar l'Hospital de Sang de Valls sota la jurisdicció militar, l'aportació local (alcaldia, sindicats, entitats diverses i els

¹¹¹ "Se ha presentado en este Hospital el ciudadano Estanislao...". Valls. 11-6-1938, 1 pàgina mecanografiada. Fons Municipal de Valls. Ingrés sense inventariar c-7.ACAC.

*Infermeres de l'Hospital de Sang
durant l'enterrament de la infermera
Amelia Apellániz
(fotografia cedida per Ezequiela Roset).*



*Ofrena floral realitzada pels treballadors
supervivents en homenatge als morts de
l'Hospital de Sang, amb motiu del 70è
aniversari de la seva creació (Foto AMV/
Josep Martí).*



mateixos voluntaris del poble) fou molt important i alhora indispensable per al seu funcionament i èxit. La implicació, en tot moment, dels ciutadans vallencs a través d'ajudes econòmiques, personal, material i activitats socials fou unànime i clau per al bon desenvolupament d'aquest centre hospitalari.

Gràcies a la relació d'inhumacions que es van efectuar al cementiri de Valls entre els anys 1937 i 1939, hem pogut conèixer quantes persones van morir a l'Hospital de Sang i a l'Hospital d'Infecciosos de Valls i, al mateix temps, comprovar quan es van produir els índexs de mortalitat més alts, que coincideixen amb alguns dels episodis bèl·lics més greus de la guerra: ofensiva d'Aragó; batalla de l'Ebre i ofensiva contra Catalunya.

Finalment, no sabem amb certesa quan es produí exactament l'evacuació de l'Hospital de Sang de Valls, però el que sí que és segur és que el dia 12 de gener del 1939 encara estava operatiu, ja que s'enregistrà la darrera víctima. Entre el 14 de gener del 1939, quan es produeix l'entrada de les tropes franquistes a Valls, i el final de la guerra, els edificis de les Germanetes dels Pobres i el Grup Escolar continuaren sent utilitzats com a hospital militar.

6. Fonts documentals i bibliogràfiques

6.1. PREMSA I REVISTES

Acció Sindical, Valls.

Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya (BOGC), Barcelona.

Butlletí Municipal de Valls, Valls.

Cultura, Valls.

Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya (DOGC), Barcelona.

La Gaceta de Madrid, Madrid.

Nursing History Review, Nova York.

El Pati, Valls.

Quaderns de Vilaniu, Valls.

Treball, Valls.

6.2. BIBLIOGRAFIA

ALTÉS I SERRA, Pere; PARÉS, Francesc; GRIMAU, Pere. *Valls. Ahir i avui*. Valls: Publicacions Alt Camp, 1992.

ANGUERA I NOLLA, Pere. *La construcció del ferrocarril Reus-Montblanc-Lleida*. Reus: Associació d'Amics del Ferrocarril, 1980.

BEEVOR, Antony. *La guerra civil española*. Barcelona: Crítica, 2005.

BENAIGES BUYÓ, Pere. *La Creu Roja vallenga dins de la nostra societat (1909-1980). Vivències i records*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 1996.

- BROGGI, Moisès. *Memòries d'un cirurgià (1908-1945)*. Barcelona: Edicions 62, 2002.
- CASAS-MERCADÉ, Ferran. *Valls: la guerra civil (quan no hi havia pau ni treva). 1936-1939*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 1982.
- CASTELLS, Andreu. *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*. Barcelona: Editorial Ariel, 1974.
- CID, Felip. *La contribució científica catalana a la medicina i cirurgia de guerra (1936-1939)*. Barcelona: Fundació Uriach, 1996.
- CIERVA, Ricardo de la. *Brigadas Internacionales 1936-1996: la verdadera historia. Mentira histórica y error de Estado*. Madridejos (Toledo): Editorial Fénix, 1997.
- COMELLES I ESTEBAN, J. M.; DAURA I MATEU, A.; ARNAU I OLIVÉ, M.; MARTÍN GONZÁLEZ, E. *L'Hospital de Valls. Assaig sobre l'estructura i les transformacions de les institucions d'assistència*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 1991.
- CRISTIÀ VALLÈS, Josep. "L'hospital antitífic de Valls (V)", a: *Cultura*, 604 (abril 2000), pàg. 14-16.
- Diccionari enciclopèdic de medicina*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2000.
- ESTELLÉS SALARICH, José. "La sanidad del Ejército Republicano del Centro", a: *Los médicos y la medicina en la guerra civil española*. Madrid, Monografías Beecham, 1986, pàg. 37-59.
- GUERRA, Francisco. *La medicina en el exilio republicano*. Madrid: Universidad de Alcalá de Henares, 2003.
- JACKSON, Angela. *Més enllà del camp de batalla. Testimoni, memòria i record d'una cova hospital en la Guerra Civil espanyola*. Valls: Cossetània Edicions, 2004.
- L'LAURADÓ BROS, Carles; SABATÉ RULL, Albert. "La sanitat republicana durant la batalla de l'Ebre: l'exemple del XV Cos d'Exèrcit", a: PIQUÉ PADRÓ, Jordi; SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep (coord.): *Guerra Civil a les comarques tarragonines (1936-1939)*. Tarragona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, 1999, pàg. 135-164.
- Los médicos y la medicina en la guerra civil española*. Madrid: Monografías Beecham, 1986.
- MARTÍ I BAIGET, Josep. "Informe sobre l'Hospital Militar de Valls, la fossa comuna del cementiri de Valls i les inhumacions que s'hi feren durant la guerra civil". Valls, 5-5-2003, 3 pàgines mecanografiades.
- PATAI, Frances. "Heroines of the Good Fight. Testimonies of US Volunteer Nurses in the Spanish Civil War, 1936-1939", a: *Nursing History Review*, 3 (1995), pàg. 79-104.
- PICARDO CASTELLÓN, Manuel. "Experiencia personal en un hospital quirúrgico de primera línea durante nuestra guerra civil", a: *Los médicos y la medicina en la guerra civil española*. Madrid: Monografías Beecham, 1986, pàg. 177-201.

- PIQUÉ I PADRÓ, Jordi. "L'assistència social i hospitalària a Tarragona durant la Guerra Civil. 1936-1939", a: *El temps sota control. Homenatge a F. Xavier Ricomà Vendrell*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1997, pàg. 467-473.
- . *La crisi de la rereguarda. Revolució i guerra civil a Tarragona (1936-1939)*. Tarragona: Diputació de Tarragona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
- REQUENA GALLEGO, Manuel; SEPÚLVEDA LOSA, Rosa M. (coord.). *La sanidad en las Brigadas Internacionales*. Conca: Universitat de Castella-la Manxa, 2006.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep. *¿Por qué hemos sido derrotados? Las divergencias republicanas y otras cuestiones*. Barcelona: Flor del Viento, 2006.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep; CLUA MICOLA, Pere. *La Batalla de l'Ebre: Un riu de sang*. Gandesa: Consorci Memorial dels Espais de la Batalla de l'Ebre, 2005.
- TARÉS, Manel; MARTÍ, Ignasi; FLORES, Montserrat. "L'Hospital de Sang de Cambrils (1936-1939) segons la documentació municipal", a <www.cambrils.cat> (secció Cultura-Arxiu), 3-1-2007, 13 pàg.

6.3. ARXIU I HEMEROTEQUES

Arxiu Comarcal de l'Alt Camp (ACAC)

- Fons Municipal de Valls:
 - Correspondència (1936-1939)
 - Bans i edictes (1936-1939)
 - Comunicats i ordres (1937)
 - Ingress sense inventariar c-7
- Registre Civil:
 - Registre de defuncions (1936-1939)
- Fons Impremta Castells:
 - Registre Impremta:
 - Relacions Humanes (1937-1938)
- Fons Hemerogràfic:
 - Acció Sindical* (1936-1939)
 - Treball* (1936-1939)

Arxiu Històric de la Diputació de Tarragona (AHDT)

- Secció Beneficència:
 - Incautacions de la Generalitat de Catalunya (1937-1939)
 - Expedients diversos (1937-1940)
 - Pius Hospital de Valls. Expedients (1938)
- Fons Hemerogràfic:
 - *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*. DOGC (1937-1938)
 - *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* BOGC (1937-1938)

Arxiu Municipal de Valls (AMV)

- Fons Municipal de Valls:
 - Llibre d'Actes de l'Ajuntament (1933-1938)
 - Llibre d'Actes de l'Ajuntament (1939)
 - Llibre d'Actes de la Comissió de Govern Municipal (1934-1937)
 - Llibre d'Actes del Consell Municipal de Valls (1937-1938)
- Registre general d'inhumacions del cementiri de Valls:
 - Talonari ordres d'inhumació (1937-1939)
 - Fons Teatre Principal "Francesc Bofarull" (1937)
 - Fons Fotogràfic 149: Pere Català Pic (1930)

Arxiu Particular Fredericka Martin (Nova York)

- Documents cedits sense paginar (1938, 1970). Memòries inèdites

Hemeroteca de la Caixa de Tarragona

- *Acció Sindical* (1936-1939)
- *Butlletí Municipal de Valls* (1936)
- *La Gaceta de Madrid* (1936-1939)
- *Treball* (1936-1939)

6.4. TESTIMONIS ORALS

- Entrevista amb Carme Benaiges. Valls, 28-8-2006
- Entrevista amb Ramona Serra Escoté. Valls, 18-10-2006
- Entrevista amb Fidel Saperas. Valls, 18-10-2006
- Entrevista amb Fernando Wielopolski. Valls, 8-11-2006
- Entrevista amb Josep M. Domènech i Consol Rull Sarró. Valls, 13-12-2006
- Entrevista amb Moisès Broggi. Barcelona, 18-12-2006
- Entrevista amb Roser César Cubeles. Valls, 29-12-2006
- Entrevista amb Carme Domènech. Valls, 17-1-2007
- Entrevista amb Teresa Casanovas Coll. Valls, 17-1-2007
- Entrevista amb Josep M. Ventura Cortés. Valls, 17-1-2007
- Entrevista amb Francesc Domingo Segú. Valls, 24-1-2007
- Entrevista amb Josep Sanjoan Güell. Valls, 24-1-2007
- Entrevista amb Pere Clua Micola. Tarragona, 2-3-2007
- També hem rebut informació de: Rosa Ballester, Paquita Blasi, Joan Cartanyà, Teresa Casanovas, Fernando Collado, Pere Cornellà, Maria Ferraté, Joan Figueras, Teresa Forné, Gabriel Guasch, Angela Jackson, Ezequiela Roset, Josep M. Lladó León, Josep Lladó Lleonart, Antoni Margarit, Josep Mateu, Jaume Masó, Agapito Oliver, Lluís Pàmies, Joaquim Pellejà, Lluís Perera, Eleonor Robusté, M. Teresa Sanromà, família Tomàs Yvern, Josep M. Ventura i Vicenç Vercher.

7. Apèndix documental

Llistat de persones que van ser enterrades al cementiri de Valls entre el gener del 1937 i el març del 1939.

1937

Núm.	COGNOMS I NOM	EDAT	LLOC DE NAIXEMENT	DOMICILI	DATA DEF.	LLOC	NOTES	DIPOSIT	TRASLLAT
1	Palomo Cadalso, Félix	10	Madrid		14/01/1937		Refugiat?	Fossa comuna	
2	Sánchez Novo, Teodoro	64	Madrid		17/01/1937	Hospital	Refugiat?	Fossa comuna	
3	Estepa García, Ángel	5	Madrid		22/01/1937		Refugiat?	Fossa comuna	
4	Igual Tomás, Antonia	69	Alcalá de la Sella (Terol)		27/01/1937		Refugiada	Fossa comuna	
5	Rodríguez Rodríguez, Nicanor	2 m.	Torneros (la Corunya)		30/01/1937	Hospital	Refugiat?	Fossa comuna	
6	Trujillo Blas, Juan	14 m.	Madrid		05/02/1937	Hospital	Refugiat?	Fossa comuna	
7	Soto Fernández, José	2	Madrid		03/03/1937		Refugiat?	Fossa comuna	
8	Benitez García, Antonia	18 m.	Besiana (Málaga)		19/03/1937	Hospital	Refugiada	Fossa comuna	
9	Martínez Borjabat, Ángel	5 m.	Madrid		16/04/1937		Refugiat	Fossa comuna	
10	Torbio Villapalos, María	2	Navalmoiral de la Mata (Càceres)		17/04/1937		Refugiada	Fossa comuna	
11	Martínez Bueno, Marina	1	Madrid		28/04/1937		Refugiada	Fossa comuna	
12	Duran Balades, Elias	4	Ronda (Málaga)		15/05/1937	Hospital	Refugiada	Fossa comuna	
13	Sánchez Blanco, Eduvigio	58	Madrid		08/06/1937	Hospital	Refugiat	Fossa comuna	
14	Llorens Comas, Vicente	21	Barcelona		16/09/1937	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
15	Masvidal Trias, Francesc	25		Lloret de Mar (Girona)	07/10/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna	
16	Jiménez Vazcuñana, Concepción	74	Granada		21/10/1937		Refugiada	Fossa comuna	
17	Pueyo Charto, Dionisio	27	Mequinensa (Saragossa)	Sant Vicenç de Castellet (Barcelona)	27/10/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna	

18	Toribio Villapalo, Lenin	4 m.					30/10/1937		Refugiat	Fossa comuna
19	Masachs Piñana, Juan	25		Amer (Girona)			04/11/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
20	García García, José M.	22	Linares (Jaén)	Sabadell (Barcelona)			08/11/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
21	Zapata Puerta, Antonio	22	Torvizcón (Granada)	Albuñol (Granada)			09/11/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
22	Schermaner, Franz	35		Karlsbad (Txecoslovàquia)			15/11/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
23	Sabater Esteve, Manuel	22		València			17/11/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
24	Vousax (Vonart), Willi	22		Berna (Suïssa)			17/11/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
25	Srickler, Konrad	?		Alemanya			18/11/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
26	Salinas Fernández, Francisco	41	Toledo	València			20/11/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
27	Fernández Diaz, José	28		Vélez-Málaga (Málaga)			20/11/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
28	Avuti (Arruste) Calonge, Leandro	22	Sant Sebastià (Guipúscoa)	Cartagena (Múrcia)			21/11/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
29	Huerta Huerta, Ricardo	23	Jaén				21/11/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
30	Ventura Bartoli, Virgilio	21	Sant Joan de Mediona (Barcelona)	Barcelona			22/11/1937	Clínica Militar	Soldat	1940.12.28 a N. Dipòsit II
31	Ayza Arche, Conrado	23	Alovera (Guadalajara)	Madrid			22/11/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
32	Vendrell Bros, Guillermo	24		Barcelona			23/11/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
33	Feld, Georg	?		Alemanya			23/11/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
34	Bartual Aguilar, José	20		Campanar (València)			24/11/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
35	Fàbregas Casanovas, Antoni	22		Roses de Llobregat (Barcelona)			25/11/1937	Clínica Militar	Soldat	1940.05.07 Sant Feliu de Llobregat
36	Schmidt, Max	26		Dinamarca			26/11/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
37	Madrid Babiloni, Manuel	23		Domeño (València)			27/11/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
38	Meister, Franz	30		Münster (Alemanya)			01/12/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
39	Gibert Brulles, Agustín	26		Tarragona			08/12/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna

40	Vaquero Ruiz, Antonio	21			Aranjuez (Madrid)	11/12/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
41	Gabarró Costa, Alberto	25			S'Agaró (Girona)	14/12/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
42	Freixas Cornadó, Josep	21			Poboleda (Tarragona)	16/12/1937	Clínica Militar	Soldat	1941.12.10 Ni. Dipòsit 234
43	Raventós Carreras, José	21	Sant Vicenç dels Horts (Barcelona)		Sta. Perpetua de Mogoda (Barcelona)	17/12/1937	Clínica Militar	Soldat	1940.11.02 Illa Nord 194
44	Hernández González, Rodrigo	24			Madrid	17/12/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
45	Luz Bienes, Vicente	27			Monóver (Alacant)	18/12/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
46	Ferrer-Valmaña, Benjamín		Nalec (Lleida)			18/12/1937	Clínica Militar	No enterrat a Valls	
47	Milde, Oluf	26	Bergen (Noruega)		Odda (Noruega)	28/12/1937	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna

1938

48	Fernández Vázquez, Jesús	15	La Foz (Astúries)			02/01/1938	Hospital Comarcal	Refugiat	Fossa comuna
49	Aiamendi Bustingorri, Ciprià	65			Éibar (Guipúscoa)	07/01/1938	Hospital Comarcal	Refugiat	Fossa comuna
50	Galera Sánchez, Lucas	25			Lorca (Múrcia)	08/01/1938	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
51	Manuel Rio, Ciríaco	40	? (Lugo)		? (França)	09/01/1938	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
52	Coll Lamesa, José	48	Binefar (Osca)		Barcelona	14/01/1938	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
53	Juanola Colomer, Isidre	20			Avinyonet del Penedès (Barcelona)	14/01/1938	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna
54	Cebrià Vernet, Joan	30			Barcelona	27/01/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna
55	Sevilla Alcolea, Luis	71	Huércal Overa (Almeria)			28/01/1938		Refugiat	Fossa comuna
56	Piquer Fuertes, Juan	29			València	06/02/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna
57	Marcel Expósito, Lorenzo	55	Pamplona			10/02/1938		Refugiat	Fossa comuna

58	González Lanuza, María	6 m.	Mácon (França)		16/02/1938		Refugiada	Fossa comuna	
59	Bujardón Navarro, Pedro	20		Cortes de Baza (Granada)	16/02/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
60	Gonzalvo Fontanet, Pedro	24		Lucena del Cid (Castelló)	17/02/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
61	Pozas López, Gerardo	5	Villaseca de la Ciana (Lleó)		18/02/1938	Hospital Comarcal	Refugiat	Fossa comuna	
62	Lumbreras Lumbreras, Cipriano	26		Siles (Jaén)	23/02/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
63	Torrentó Massuet, Joan	24		Arenys de Mar (Barcelona)	23/02/1938	Hospital Militar	Soldat	Ni. Galeria 224	1941.02.10 a Ni. Dipòsit 233 de l'Ajuntament
64	Anton Andreu, Juan	53	Tortosa (Tarragona)	Paris	24/02/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
65	Pelejá Vernet, Josep M.	22		Capçanes (Tarragona)	26/02/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
66	Massó Ballart, Isidre	20		Solvella (Tarragona)	27/02/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
67	Boj Espallargas, Tomás	24		La Ginebrosa (Terol)	03/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
68	Rojo Cortón, Gumersindo	26		Sopuerta (Biscaia)	04/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
69	Xandri Colomer, Narcís	24		La Bisbal d'Empordà (Girona)	04/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
70	Ramirez González, Ramon	27		Bobadilla (La Rioja)	06/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
71	Ribas Carreras, Ramon	20		Olesa de Montserrat (Barcelona)	06/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
72	Serra Puig, Anton	20		Terrassa (Barcelona)	07/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
73	González González, Manuel	19		Freigido (Galícia)	07/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
74	Pamies Messeguer, Francisco	25		Tarragona	07/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	

75	Méndez García, Antonio	24		La Rambla (Córdoba)	08/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
76	Llacer Sancho, Joaquim	24		Sallent (Barcelona)	10/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
77	Penazco García, Isabel	83	Aranjuez (Madrid)		11/03/1938	Hospital Militar	Refugiada	Fossa comuna	
78	Guillamet Ribas, Francesc	22		Darnius (Girona)	11/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
79	García-Rodrigo Casauran, Miguel	24	Nulles (Tarragona)	Barcelona	12/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Ni. Dipòsit 149	23/11/1940
80	Casas Sabaté, Ramon	19		Montblanc (Tarragona)	13/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
81	Esquerra Pina, María	6	Vinaceite (Terol)		15/03/1938	Hospital Comarcal	Refugiada	Fossa comuna	
82	Galobardes Serreta, Rosendo	25		Manlleu (Barcelona)	16/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
83	García Soldado, Santos	26		Los Cortijos (Ciudad Real)	16/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
84	Uruñuela Oiarre, Alejandro	28	Badarán (La Rioja)	Barcelona	16/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Ni. Dipòsit 148	
85	Rosado Alcolado, Mariano	23			19/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
86	Ramon Bové, Joaquim	19		Atafulla (Tarragona)	21/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
87	Recolons Dalmau, Celestino	24		Cardedeu (Barcelona)	21/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
88	Cabruja Arno, Francesc	20		Catella (Barcelona)	24/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
89	Puig Figueras, Francesc	23		Barcelona	24/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
90	Manso Sastre, Honorina	34	Madrid	Vila-rodon (Tarragona)	27/03/1938	Hospital Militar	Refugiada	Fossa comuna	
91	Molina Gil Ortega, Fernando	19			28/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
92	Mateu Rovira, Jaume	28		Barcelona	28/03/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	

93	Mayor Rehecho, Pedro	16	Villanueva de la Serena (Badajoz)		30/03/1938	Hospital Militar	Refugiat	Fossa comuna	
94	Buskola, Walter	22	? (Anglaterra)		03/04/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
95	Pascual Raventós, Josep	47	Begues (Barcelona)	Vilamur (Lleida)	03/04/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
96	Romero de la Carmona, Pedro	72	? (Guadalajara)		07/04/1938	Hospital Militar	Refugiat	Fossa comuna	
97	Abadías Gabarre, Antonio	28		Liesa (Osca)	07/04/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
98	Espinosa Álvarez, Carlos	21		Trevélez (Granada)	08/04/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
99	Sánchez Sampayo, Gabriel	24		Madrid	08/04/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
100	Bueno Rodríguez, Miguel	19		? (Jaén)	11/04/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
101	Benaiges Bladé, Domingo	23		Benissanet (Tarragona)	12/04/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
102	Serrano Zargo, Antonio	20	Argamasilla de Alba (Ciudad Real)		13/04/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
103	Blanca Pancorbo, Manuel	29		Torre del Campo (Jaén)	16/04/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
104	Huson, Leslie	30	? (Anglaterra)		18/04/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
105	Arabi Signes, Vicente	25		Gata de Gorgos (Alacant)	19/04/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
106	Brun Alegre, Rafael	18		Rubielos de Mora (Terol)	20/04/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
107	Compte Guinovart, Francesc	22	Tarragona		25/04/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
108	Murià Barbat, Pau	29	Valls (Tarragona)	Barcelona	26/04/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
109	Gimeno Bonacho, Miguel	29		Libros (Terol)	28/04/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
110	Méndez Escobar, Pedro	23	Mazarrón (Múrcia)		05/05/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	

111	Calabuch Sans, Ricard	34		Alcoi (Alacant)	05/05/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
112	Salvador Benavent, Lorenzo	?	Vilalba dels Arcs (Tarragona)	Gandesa (Tarragona)	09/05/1938	Hospital	Soldat	Fossa comuna	
113	Pérez Lafuente, Vicente	20		Barcelona	10/05/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
114	Britz Meñor, Juan Manuel	78		Monforte de Moyuela (Terol)	10/05/1938	Hospital	Refugiat	Fossa comuna	
115	Orrit Grifoll, Josep	27		Riudecols (Tarragona)	12/05/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
116	Sánchez Montes, Juan	19		Albuñol (Granada)	25/05/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
117	Sánchez Teruel, Ángel	19	Beas de Segura (Jaén)	Arroyo del Ojanco (Jaén)	29/05/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
118	Montenys Bofill, Oriol	31	Barcelona		05/06/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
119	Gómez Tallada, Juan	22		Quesada (Jaén)	07/06/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
120	Biasco Alberich, Antonio	50	València		08/06/1938	Carretera	Soldat	Fossa comuna	
121	Ayala Tomás, Isidra	66	Madrid		10/06/1938	Hospital Militar	Refugiada	Fossa comuna	
122	Munuesa Martínez, Antonio	28	La Unión (Murcia)	Barcelona	11/06/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
123	Sedó Chorto, Rafael	34	Tivissa (Tarragona)	Barcelona	14/06/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
124	Montero Langar, Mariano	63		Refugi núm. 1	29/06/1938	Hospital	Refugiat	Fossa comuna	
125	Bolívar Gràcia, Josep M.	5 m.	Barcelona	Refugi núm. 2	01/07/1938	Hospital	Refugiat	Fossa comuna	
126	Ruiz Mariscal, Santiago	34		Barcelona	19/07/1938	Hospital de Campanya núm.3	Soldat	Fossa comuna	
127	Nadiu Viñas, Miguel	32		Muntanyola (Barcelona)	20/07/1938	Hospital de Campanya núm. 3	Soldat	Fossa comuna	

128	Vila Llop, Manuel	45		Corbera d'Ebre (Tarragona)	20/07/1938	Hospital de Campanya núm. 3	Soldat	Fossa comuna	
129	Milà Planes, Joan	37		Sitges (Barcelona)	21/07/1938	Hospital de Campanya núm. 3	Soldat	Fossa comuna	
130	López Romero, Rosa	13 m.	Madrid		21/07/1938	Hospital	Refugiada	Fossa comuna	
131	Grant Raga, Joaquim	21		Barcelona	18/08/1938	Hospital de Campanya núm. 3	Soldat	Fossa comuna	
132	Bosch Castellnou, Federico	18		Barcelona	24/08/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
133	Homs Carles, Ramon	55	Castellbell i el Vilar (Barcelona)	Sabadell (Barcelona)	25/08/1938	Hospital de Campanya núm. 3	Soldat	Fossa comuna	
134	Vilomara (Vilanesa) Piqué, Josep	29		Barcelona	29/08/1938	Hospital Militar	Soldat	Fossa comuna	
135	Vernís Font, Joan	20		Riudoms (Tarragona)	30/08/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
136	Masoliver Vilagrassa, Josep	30	Farena (Tarragona)		31/08/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
137	Figols Muntraneta, Joan	?			31/08/1938	no consta	Soldat	Fossa comuna	
138	Pagès Mirall, Joan	18		Arbúcies (Girona)	01/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
139	Rius Ventosa, Joan	31	Vilanova i la Geltrú (Barcelona)		03/09/1938	Hospital	Soldat	Fossa comuna	
140	Florensa Soler, Jaume	18	Vic (Barcelona)		04/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
141	Tortosa Lorente, Joan	16	L'Hospitalet de Llobregat (Barcelona)		04/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
142	Basa Ponsati, Francesc	?	Rupià (Girona)		05/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
143	Rovira Ortiz, Maties	31		L'Hospitalet de Llobregat (Barcelona)	07/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	

144	Blanquer Barber,Alberto	18		Barcelona	08/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Dip. Capella 61	1941.10.06 Ni. Lloguer 133
145	Martí Cerezo	18		Les Borges del Camp (Tarragona)	09/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
146	Balcells Balcells, Magí	17		Bellprat (Barcelona)	09/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Dip. Capella 61	1941.10.06 Ni. Lloguer 181
147	Broadbent, Clemente	33		Anglaterra	09/09/1938	Hospital de Campanya núm. 3	Soldat	Fossa comuna	
148	Deu Prats, Narcís	29		Palamós (Girona)	11/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
149	Bower, Leo	?			12/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
150	Franco Ibeas, Ramon	29	Alar del Rey (Palència)	Ripoll (Girona)	12/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
151	Vila Boix, Francisco	23		? (Lleida)	16/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
152	Roura Taberner, Miguel	20		? (Girona)	16/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
153	Vilaseca Espinet, Francisco	26		Torelló (Barcelona)	18/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
154	Fornàs (Fornès) Tardiu, Marcel·lí	18		Sarrià (Tarragona)	20/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
155	Font Mitjavila, Joan	19		Martorell (Barcelona)	20/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
156	Ferdinant, Greixengger	?			24/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
157	Oliveras Comas, Juan	18		Granollers (Barcelona)	26/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
158	Ferran Conejero, Salvador	?			26/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
159	Martí Ribé, Santiago	?			27/09/1938	Hospital Comarcal	Soldat	Fossa comuna	

160	Dagá Ratera, Miquel	33		Barcelona	28/09/1938	Hospital Militar	Soldat	Dip. Capella 61	1941.10.06 Ni. Lloguer 139
161	Castell Burcet, Bienvenido	22		Lloret de Mar (Girona)	28/09/1938	Hospital d'Infecciosos	Soldat	Fossa comuna	
162	Montadas Casals, José	18		Maçanet de Cabrenys (Girona)	28/09/1938	Clínica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
163	Apellániz Gamarra, Amelia	19	Errenteria (Guipúscoa)		29/09/1938	Hospital de Campanya núm. 3	Refugiada	Dip. Capella I 18	1942.01.12 Ni. Dipòsit 252
164	Salas Sabaté, Juan	32		El Bruc (Barcelona)	29/09/1938	Clínica Militar núm. 5	Soldat	Fossa comuna	
165	Serrats Feliu, José	19		Girona	29/09/1938	Clínica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
166	Manso Delsa, Luis	18	Madrid	Barcelona	30/09/1938	Clinica Militar	Soldat	Fossa comuna	
167	Galga Porta, Celedonio	23		Tagamanent (Barcelona)	30/09/1938		Soldat	Fossa comuna	
168	Battle Llovera, Esteban	21		Galliners (Girona)	30/09/1938	Clínica Militar núm. 5	Soldat	Fossa comuna	
169	Ibiza Busca, José	?			02/10/1938	Clínica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
170	Font Ribera, Miguel	20		Albons (Girona)	02/10/1938	Clinica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
171	Vidal Iglesias, Francisco	24	Piera (Barcelona)	Barcelona	02/10/1938	Clinica Militar núm. 5	Soldat	Fossa comuna	
172	Valdés Cuervos, Francisco	19		Barcelona	02/10/1938	Clinica Militar	Soldat	Dip. Capella I 18	1941.10.09 Ni. Dipòsit 186
173	Robert Oliva, José	20	Capellades (Barcelona)	Reus (Tarragona)	04/10/1938	Clinica Militar	Soldat	Fossa comuna	
174	Guitart Gili, José	18		Terrassa (Barcelona)	04/10/1938	Clinica Militar núm. 5	Soldat	Fossa comuna	
175	Moure Suárez, José	?			04/10/1938	Clinica Militar	Soldat	Fossa comuna	
176	Durán González, Concepción	7		Alió (Tarragona)	04/10/1938	Hospital Campanya núm. 3	Soldat	Fossa comuna	

177	Rodons Saborit, Juan	31				05/10/1938	Clinica Militar	Soldat	Fossa comuna	1942.10.24 Ni. Lloguer 93
178	Flaqué Bofarull, Antonio	?		Sabadell (Barcelona)		05/10/1938		Soldat	Dip. Capella I 18	
179	Arrufat Torrella, Francisco	32	Nalec (Lleida)	Ciutadella		05/10/1938	Clinica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
180	Romeu Blasco, Ernesto	23		Barcelona		07/10/1938	Clinica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
181	Fernández Calderón, José	25		Cabezarados (Ciudad Real)		07/10/1938	Clinica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
182	Campins Guardia, Felipe	33		Granollers (Barcelona)		07/10/1938	Clinica Militar núm.5	Soldat	Dip. Capella I 18	1941.10.09 Ni. Lloguer 230
183	Romeu Blanco, Ernesto	23		Barcelona		07/10/1938	Clinica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
184	Casancan Palacín, José María	18	Luna (Saragossa)	Barcelona		09/10/1938	Clinica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
185	González Barco, Mariano	21	Bilbao	Barakaldo (Biscaia)		09/10/1938	Clinica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
186	Soler Galobardes, José	24		Arrés (Barcelona)		10/10/1938	Clinica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
187	Lorenzo Abiols, Lorenzo	19	Vinaxa (Lleida)	Barcelona		10/10/1938		Soldat	Fossa comuna	
188	Edmond, Angelus	31		Polònia		11/10/1938	Clinica Militar	Soldat	Fossa comuna	
189	Grau Castellà, Anton	18				12/10/1938	Clinica Militar núm.5	Soldat	Dip. Capella I 18	1947.01.12 al poble natal
190	Pagés Ferrer, Regino	18		Arco de la Cantera (Conca)		13/10/1938	Clinica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
191	Fernández Ruiz, Santiago	26	La Unión (Múrcia)	Vilafranca del Penedès (Barcelona)		13/10/1938	Clinica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
192	Peris Hurtado, Ramon	25		València		14/10/1938	Clinica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
193	Garriga Costa, Jaume	18		Sant Vicenç de Castellet (Barcelona)		15/10/1938	Clinica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
194	Peterson, Henry	22		Göteborg (Suècia)		15/10/1938	Clinica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	

195	Monteagudo Forment, Antonio	21		Salinas de Manzano (Conca)	15/10/1938	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna	
196	Jorné Blau, Emili	18 m.	Ascó (Tarragona)		15/10/1938	Hospital Comarcal	Refugiat	Fossa comuna	
197	Riera Llobet, Ramon	18		Barcelona	15/10/1938	Clínica Militar núm. 3	Soldat	Fossa comuna	
198	Rabassa Sala, Salvador	36	Sant Andreu de Llavaneres (Barcelona)	Vilassar de Mar (Barcelona)	16/10/1938	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna	
199	Vernet Juncosa, Alfons	18		Cornudella de Montsant (Tarragona)	16/10/1938	Clínica Militar núm. 5	Soldat	Dip. Capella I 18	1941.11.25 Cornudella
200	Checa Gimeno, José	19		Sabiote (Jaén)	17/10/1938	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna	
201	Soler Juny, Luis	18		Puigverd de Lleida (Lleida)	17/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
202	Roca Riambau, Esteve	30		Vilaseca (Tarragona)	17/10/1938	Clínica Militar núm. 5	Soldat	Fossa comuna	
203	Martínez Blaya, Mariano	31	Lorca (Múrcia)	Sant Pere de Riudebitlles (Barcelona)	17/10/1938	Clínica Militar núm. 5	Soldat	NO fossa comuna	1941.05.20 Illa Nord 205
204	Calvo González, Manuel	21	València	Barcelona	17/10/1938	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna	
205	Rion Rebull, Marcos	18	Marçà (Tarragona)		17/10/1938	Clínica Militar núm. 5	Soldat	Fossa comuna	
206	Juncosa Nadal, Rogelio	18		Arboli (Tarragona)	17/10/1938	Clínica Militar	Soldat	Fossa comuna	
207	Mir Fortiana, Esteban	18		Llers (Girona)	17/10/1938	Clínica Militar núm. 5	Soldat	Fossa comuna	
208	Vallory Bertollu, Anton	19		Barcelona	18/10/1938	Clínica Militar núm. 3	Soldat	Ni. Galeria 66	
209	Pi Paulet, Jaume	35		La Palma de Cervelló (Barcelona)	18/10/1938	Hospital	Soldat	Fossa comuna	
210	Anglés Canyelles, Prim	37		Ulldemolins (Tarragona)	19/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
211	Rovira Masnou, Juan	18		Tona (Barcelona)	19/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
212	Esteve Figuerola, Antonio	17		Riudoms (Tarragona)	19/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	

213	Sanz Amadon, Pere	22	El Masnou (Barcelona)	Barcelona	19/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
214	Bellver Toro, Anton	19		Castellterçol (Barcelona)	20/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
215	Brugal Casanovas, Joaquin	19		Sant Esteve Sesrovires (Barcelona)	21/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
216	Agustí Sobreroca, Lorenzo	31		? (Girona)	21/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
217	Pallarés Martí, José	23	El Perelló (Tarragona)	Tarragona	21/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Dip. Sep. Major 71	1942.01.26 Ni. Lloguer 110
218	Rocamora Vallvé, Justino	28	La Vilella Alta (Tarragona)	Barcelona	22/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
219	Berolí Berdié, Rosendo	26		Pallerols del Cantó (Lleida)	23/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
220	Inglada Miravent, Vidal	52		Banyeres del Penedès (Tarragona)	23/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Sep. Major 71	1941.12.29 Ni. Dipòsit 211
221	Sanchis Ferré, Eduard	?			23/10/1938	Carretera de Vallmoll	Soldat	NO fossa comuna	
222	Miller, Magin	20		? (Lleida)	24/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
223	Esplugas Fanigola, Andreu	33		Olesa de Bonesvalls (Barcelona)	24/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
224	Fita Costa, Joaquim	18	Sant Llorenç de la Muga (Girona)	Barcelona	25/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
225	Adell Martínez, Martín	?			25/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
226	Panque Alba, Luis	24	Málaga		25/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
227	Lluici Alegre, José	26		La Pobla de Claramunt (Barcelona)	25/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Dip. Sep. Major 71	1941.10.09 Ni. Lloguer 28
228	Bordas Cayano, Rafael	30		Barcelona	26/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Sep. Major 109	1942.01.26 Ni. Nord 95

229	Ros Junet, Vicente	19		Mollet del Vallès (Barcelona)	26/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	1942.01.02 Ni. Dipòsit 227
230	Teixidó Areste, Francisco	20		Barcelona	27/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Sep. Major 109	
231	Vilaret Barba, Francisco	18	Breda (Girona)	Banyoles (Girona)	27/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
232	Bermúdez Casals, Domingo	29	Mazaricos (la Corunya)	Madrid	28/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
233	Garrós (Garra) Pagés, José	23		Malgrat de Mar (Barcelona)	28/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat de la 31a Brigada	Fossa comuna	
234	Cerezuela Rocías, Alfonso	22		Barcelona	29/10/1938	Hospital de Campanya	Caporal de la 140a Brigada	Di. Sep. Major 109	Ni. Dipòsit 260
235	Rodés Oliveras, José	18		Aiguafreda (Barcelona)	29/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat de la 95a Brigada	Fossa comuna	
236	Bret Farreros, Gabriel	20		Darnius (Girona)	29/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat de la 122a Brigada	Fossa comuna	
237	Sánchez Sánchez, Luis	23	Beninar (Almeria)	Gironella (Barcelona)	29/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat de la 24a Brigada	Fossa comuna	
238	Prieto Cuenca, Justiniano	27			30/10/1938	Hospital de Campanya	Caporal de la 140a Brigada	Fossa comuna	
239	Sevilla Martínez, Modesto	20		Casas de Fernando Alonso (Conca)	30/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat de la Plana Major de l'11a Divisió	Fossa comuna	
240	Serer Serer, Rafael	29		Alcalalí (Alacant)	30/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat de la 130a Brigada	Fossa comuna	
241	Ciò Escayola, Sebastián	32	Horta d'Avinyó (Barcelona)		30/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat de la 227a Brigada	Fossa comuna	
242	Palmer Parets, Joaquín	31		? (Alacant)	30/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
243	Camps Martí, Ramiro	18		Barcelona	31/10/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
244	Plana Puig, Emilio	19		Sant Feliu de Guixols (Girona)	01/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	

245	Pérez Morales, Manuel	20	Yepes (Toledo)	Madrid	01/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	1942.01.07 Ni. Dipòsit 210
246	Genesca Rovira, José	26		Castellar del Vallès (Barcelona)	01/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Sep. Major 109	
247	Riera Noguera, Amadeo	22		Gósol (Lleida)	01/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
248	Margalef Llaó, Joan	35		El Perelló (Tarragona)	01/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Sep. Menor 25	1941.11.24 Ni. Dipòsit 245
249	Cardona Gibert, Diego	31	Corbera de Llobregat (Barcelona)	Vallirana (Barcelona)	02/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
250	Muñoz Romano, Saturnino	21	Puerto de San Vicente (Toledo)	Puerto del Rosal (Córdoba)	02/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
251	Fernández Cos, Ramon	37	Mataró (Barcelona)	Canet de Mar (Barcelona)	02/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
252	Rojas Urosa, Francisco	18	Carabanchel (Madrid)	Burjassot (València)	02/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
253	Puig Masferrer, Pere	30	Santa Coloma de Farners (Girona)	Sils (Girona)	03/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
254	Such Monpo, Juan	26	L'Olleria (València)		03/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
255	Madrid Morata, Àngel	18		Arganda del Rey (Madrid)	03/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
256	Latorre Puigdomènech, José	19		Tàrraga (Lleida)	03/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
257	Peraire Puiggentell, Antonio	18	Sabadell (Barcelona)	Cornellà de Llobregat (Barcelona)	04/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
258	Bolívar Miró, Francisco	26		Cerro de Tomillar (Cáceres)	04/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
259	Sala Mollist, José	26		Centelles (Barcelona)	04/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
260	Sorli Guillort, Miguel	20		Campanar (València)	04/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	NO fossa comuna	
261	Oliver Puig, Salvador	19		Sant Quirze de la Serra (Barcelona)	04/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	

262	Plana Altarés, Mariano	21		Carabaña (Madrid)	05/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
263	Fernández Gutiérrez, Germán	23		Espinosa de los Monteros (Burgos)	05/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
264	Llorenç García, Joaquim	19	Esplugues de Llobregat (Barcelona)	Barcelona	05/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
265	Másuet Chabergo, Antonio	27		Argentona (Barcelona)	07/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
266	Fortuny Figueras, Francisco	19		Cambriils (Tarragona)	07/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	NO fossa comuna	
267	Pérez Linares, José	29		Castelló (València)	08/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
268	Capellades Canal, Jaime	25		?	08/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
269	Bosch Marcé, José	18		Puig Alt de Ter (Girona)	09/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
270	Gavaldà Balcells, Magí	18		La Selva del Camp (Tarragona)	11/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
271	Morales Heredia, Cristobal	36	Lorca (Múrcia)	Molins de Rei (Barcelona)	11/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	NO fossa comuna	
272	Ramon Borrás, Joaquín	19		El Pla del Penedès (Barcelona)	11/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
273	Font Llovet, José	34		Igualada (Barcelona)	11/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
274	Benet Mons, Joaquim	30		Maigrat de Mar (Barcelona)	12/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Sep. Menor 27	1941.10.28 Ni. Dipòsit 163
275	López Míguez, José	32		Silleda (Pontevedra)	13/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
276	Coll Pidevall, Alberto	18		? (Girona)	13/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Sep. Menor 31	1942.03.09 Ni. Dipòsit 196
277	Bové Bardolet, Jaime	36	Perafita (Barcelona)	Sant Boi de Lluçanès (Barcelona)	14/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Sep. Menor 31	1941.11.17 Illa Nord 229

278	Linares Llorenç, Miguel	20			Cocentaina (Alacant)	14/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
279	Solà Farré, Dolors	19	Lleida		Tarragona	15/11/1938	Hospital de Campanya	Infermera	NO fossa comuna	
280	Martínez Portilla, Rufino	20	Fuentes (Conca)			16/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
281	Castells Sancho, Antonio	18			Barcelona	16/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	NO fossa comuna	
282	Gabarró Martí, José	31			Barcelona	17/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Sep. Menor 29	1941.11.11 Ni. Dipòsit 255
283	Palau Colet, José	24			Sant Jaume dels Domenys (Tarragona)	17/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
284	Herreiz Palomero, Bonifacio	19			Arcos de la Cantera (Conca)	17/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
285	Fargas-Armaus, Pere	27	Castellterçol (Barcelona)		Barcelona	17/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
286	Romeu Prallada, Andreu	28	Sant Pere de Riudebitlles (Barcelona)			18/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	NO fossa comuna	
287	Arres Serrano, Domingo	?				18/11/1938	Hospital de Campanya	Aviador	NO fossa comuna	
288	Escoda Anguera, Joan	23	Darmós (Tarragona)		Capçanes (Tarragona)	18/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	NO fossa comuna	
289	Poy Faxini, Francisco	19			Roquetes (Tarragona)	19/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
290	Pons Rosell, Francisco	30			Pals (Girona)	19/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
291	Escayola Ferrer, José	32			Cabrils (Barcelona)	20/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
292	Aran Pifol, Francisco	26			Lleida	20/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
293	Palomar Martín, Pilar	21	Bilbao		Barcelona	22/11/1938	Hospital de Campanya	Infermera	NO fossa comuna	1942.01.09 Ni. Dipòsit 242
294	Aguilar Sánchez, Román	33	Pozuelo de Aragón (Saragossa)		Barcelona	23/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	

295	Carreras Pladevall, Jaume	32	Moià (Barcelona)			23/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
296	Blázquez Blázquez, Juan	22		Munera (Albacete)		23/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
297	Gilbert Lacruz, Alfons	18	Alfés (Lleida)			26/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Sep. Capella Nord 3	1944. 11.23 Allet
298	Agradós Garrote, Hermenegilda	52	Aldea de San Miguel (Valladolid)			28/11/1938	Hospital Comarcal	Refugiada	NO fossa comuna	
299	Muñoz Codina, Josep	19	Santa Agnès de Malanyanes (Barcelona)		Cardedeu (Barcelona)	28/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	NO fossa comuna	
300	Bujanda Debio, Modesto	16	Oviedo			29/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
301	Jansà, Ramon	37	? (Barcelona)		Calafell (Tarragona)	29/11/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
302	Rabassa Ferrer, Pedro	23			Caldes de Montbui (Barcelona)	01/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
303	Sánchez Pérez, Antonio	16			Málaga	02/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
304	Ageil Sal, José	35			Tordera (Barcelona)	02/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
305	Fàbregas Pons, Joan	19	Bellcaire d'Empordà (Girona)			03/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
306	Solà Sayos, Francisco	20	Balenyà (Barcelona)			04/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
307	Creus Font, Abelardo	17			Premià de Mar (Barcelona)	04/12/1938		Soldat	Sep. Capella Nord 1	1941. 10.30 Ni. Dipòsit 254
308	Mena Lupión, Antonio	19			Málaga	06/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
309	Solé Bassols, Enric	19			Canet d'Adri (Girona)	06/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
310	Soley Arnella, Isidro	37			Barberà del Vallès (Barcelona)	08/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
311	Prats Milia, José	23			Barcelona	08/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	

312	Aubareda Simó, Isidro	?				09/12/1938	Hospital de Campanya	Mort a la carretera de Tarragona	Fossa comuna	
313	Boada Vila, Juan	19		Font de Sacalm (Girona)		09/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
314	Demason Aguilari, Joan	18		Roda de Ter (Barcelona)		10/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
315	Camps Roure, Josep	33		Bianes (Girona)		10/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
316	Santamaria Serra, Pere	24		Taradell (Barcelona)		11/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
317	Carbonell Aloy, Ramon	18		? (Barcelona)		11/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
318	Esquins Coroninas, Amadeu	24		Rajadell (Barcelona)		16/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
319	Tarrés Parellada, Jaume	21		Barcelona		16/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
320	Santos Moreno, José	35		Barcelona		20/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
321	Rius Martí, Eduard	38		Molins de Rei (Barcelona)		21/12/1938	Masia Recasens	Aviador	Sep. Capella 25	1941. 12. 12 Ni. Dipòsit 229
322	Niubo Carulla, Ramon	37		Castellnou de Seana (Lleida)		21/12/1938	Masia	Aviador	Sep. Capella 25	1941. 12. 11 Castellnou de Seana
323	Serrano Cartero, Simforiano	28		Talamanca del Jarama (Madrid)		24/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
324	Peña Navarro, Antonio	27		Barcelona		26/12/1938	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
325	Caño Calahorra, José	28		Martos (Jaén)		28/12/1938	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
326	Muñoz Codina, José	?				28/12/1938	Hospital de Campanya	Soldat	Capella Nord 3	

327	Bujanda del Río, Modesto	?			29/12/1938	Hospital de Campaña	Soldat	Fossa comuna	
328	Sort Vila, Fidel	38	Espinelves (Girona)		29/12/1938	Clínica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
329	Sese Tena, Manuel	33	(Tíerol)	Montbrí (Tarragona)	29/12/1938	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
330	Batlle (Batalla) Rovirosa, Jacinto	23		Barcelona	29/12/1938	Hospital de Campaña núm. 1	Capità	Fossa comuna	
331	All Jansà, Ramon	?			29/12/1938	Hospital de Campaña	Soldat	Fossa comuna	
332	Montserrat Piña, Joan	26	Murcia	Barcelona	30/12/1938	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
333	Samarin Hernández, Carlos	25	Laja de San Sebastián (Santa Cruz de Tenerife)		30/12/1938	Clínica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
334	Cabeza Coscojuela, Pedro	19	Madrid	Belianes (Lleida)	30/12/1938	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
335	Lladó Cabo, Llorenç	30		Ripoll del Vallès (Barcelona)	30/12/1938	Clínica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
336	Gallén Ferrer, Cristóbal	18	Alcora (Castelló)	Barcelona	30/12/1938	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
337	Villalba Hernández, Antonio	23		Jerez del Marquesado (Granada)	31/12/1938	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
338	Fernández Peco, Francisco	23		Cañada de Calatrava (Ciudad Real)	31/12/1938	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
339	Navarro Torres, Manuel	23		Jaén	31/12/1938	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
340	Giner Prats, Teresa	60	Les Borges Blanques (Lleida)		31/12/1938		Soldat	Fossa comuna	

341	Aparicio Adalid, Vicente	?				31/12/1938?	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
1939										
342	Tornero Tepédez, Enrique	?				01/01/1939?	Clínica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
343	Mompean Nicolás, Antonio	19			Beniaján (Múrcia)	01/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
344	Cochero Pizarro, Juan	20			Almadén (Ciudad Real)	01/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
345	Ventura Rebordosa, Juan	30			L'Hospitalet de Llobregat (Barcelona)	01/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
346	Cuadras Piñol, Ramon	?				01/01/1939?	Hospital de Campaña núm. 3	Soldat	Fossa comuna	
347	Verdeja Soberado, Julio	?				02/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
348	Tongo Hernández, Pedro	23			Múrcia	02/01/1939	Clínica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
349	Codina Teixidó, Manuel	18			Roda de Ter (Barcelona)	02/01/1939	Clínica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
350	Gurí Llonch, José	33			Les Franqueses del Vallès (Barcelona)	03/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
351	Gil Vernet, Àngel	32		Vandellòs (Tarragona)	Badalona (Barcelona)	03/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
352	Rubio González, Marcelino	?				03/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	

353	López Tabino, Tomás	29		Membrilla (Ciudad Real)	03/01/1939	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
354	Capdevila Pámpols, Enrique	32	Corbins (Lleida)	Barcelona	04/01/1939	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
355	Mulinare Farré, José	27		Guardiola del Berguedà (Barcelona)	04/01/1939	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
356	Piment Granero, Florencio	?			06/01/1939	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
357	Ordas Cirio, Pascual	20	? (Osca)		06/01/1939	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
358	Herrerros Marín, Sebastián	22		Daimiel (Ciudad Real)	06/01/1939	Clinica Militar núm.5	Soldat	Fossa comuna	
359	Domínguez Pacheco, Pedro	19	Getafe (Madrid)	Castellar del Vallès (Barcelona)	06/01/1939	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
360	Gual Serra, Antonio	?			06/01/1939	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
361	Roselló Gené, Ramon	?			06/01/1939	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
362	Gómez García, Manuel	?			07/01/1939	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
363	Ribas Guzo, Juan	?			07/01/1939	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
364	Romero Llanes, Demófilo	?			07/01/1939	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	

365	Torres Selgado, Gonzalo	?			07/01/1939	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
366	Rodríguez Orenes, Pedro	?			07/01/1939	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
367	Trench (Orend) Maresma, Salvador	?			07/01/1939	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
368	García Muñoz, Félix	?			07/01/1939	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
369	Martínez López, José	?			08/01/1939	Clinica Militar núm. 5	Soldat	Fossa comuna	
370	Ibáñez Palomar, Antonio	?			08/01/1939	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
371	José Chardere (Salas), Enrique	?			08/01/1939	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
372	Salvadó Castellá, José	?			08/01/1939	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
373	Cambeiro González, Juan	?			08/01/1939	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
374	García López, Constantino	?			08/01/1939	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
375	[nom desconegut]	?			08/01/1939	Hospital de Campanya	Soldat	Fossa comuna	
376	Llorens, Salvador	?			08/01/1939?	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
377	Santamaría, Saturnino	79	Burgos		09/01/1939	Hospital Comarcal	Refugiat	Fossa comuna	
378	Segovia Celada, Eugenio	?			09/01/1939	Hospital de Campanya núm. 1	Soldat	Fossa comuna	

379	Sánchez Martínez, Gregorio	?			09/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
380	Díez Velleras, Mauricio	?			09/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
381	Mombillas Ballet, José	?			09/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
382	Calvet Ferrando, Enrique	?			10/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
383	Plana Planagumá, Juan	?			10/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
384	Clemente Valero, Domingo	23		El Botillo del Bierzo (Lleó)	10/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
385	Martí Lorente, Blas	23		Ceuta	10/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
386	Ros Marco, Francisco	?			11/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
387	Faidella Olivella, Francisco	?			11/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
388	Aligue Rovira, Francisco	?			11/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
389	Domingo López, Benito	?			11/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	
390	Carrillo López, Juan	?			12/01/1939	Hospital de Campaña núm. 1	Soldat	Fossa comuna	

391	Gonfaus Tous, Lluís	35	Vic (Barcelona)			14/01/1939			Fossa comuna
392	Matea?	?				17/01/1939		Refugiada	Fossa comuna
393	Delgado Pulido, Pedro	?				20/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna
394	Huron González, Agustín	?				20/01/1939	Equip Quirúrgic	Trasladat a Reus	
395	Toledana Gómez, Toribia	?	Madrid	Viabella (Tarragona)		21/01/1939	Hospital Comarcal	Refugiada	Fossa comuna
396	Gasull Juanpere, José	?				21/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna
397	Huertas, Marcelo	?				21/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna
398	Bernal Pozo, Rafael	?				22/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna
399	Arruabarrea Zulina, José	?				22/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna
400	Mata Escaño, Juan Bautista	?				23/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna
401	Igual, Gerardo	?				23/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna
402	Quintana, Antonio	?				23/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna
403	Ruiz Lafuente, Eusebio	?				24/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna
404	[nom desconegut]	?				24/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna
405	Santos Muñoz, Felipe	?				24/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna
406	Diaz Martín, José	30	Mohernando (Guadalajara)			24/01/1939	Hospital Comarcal		Fossa comuna
407	García Miró, José	?				28/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna
408	Costas Achan, Tomás	?				28/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna

409	Beranilla Secadas, Pablo	?			28/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna	
410	García López, Saturnino	?			28/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna	
411	Paris, Filomena	?			28/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna	
412	Beneite, Álvarez, Julio	?			28/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna	
413	Gabino Murua, Bautista	?			31/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna	
414	Duesma Porcar, Emilio	?			31/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna	
415	López Antonio, Fernando	?			31/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna	
416	Aranengal Sañas, Javier	?			31/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna	
417	Álvarez ?, José	?			31/01/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna	
418	García Murillo, Antonio	?			01/02/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna	
419	[nom desconegut]	?			01/02/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna	
420	Orios Ferrer, León	?			02/02/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna	
421	Bordell Cervelló, José M.	?		Montblanc (Tarragona)	03/02/1939	Hospital Mobil		Fossa comuna	
422	[nom desconegut]	?			04/02/1939	Equip Quirúrgic		Fossa comuna	
423	Pi Joan Culleré, Ventura	44	Golmés (Lleida)		06/02/1939	Hospital Comarcal		Fossa comuna	
424	Morales Ruiz, Gregorio	16	?(Cáceres)		02/03/1939	Hospital Comarcal		Fossa comuna	

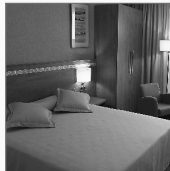
Font: Fons de l'Ajuntament de Valls: Registre General d'Inhumacions del Cementiri de Valls. Ordres d'Inhumació (1937-1939).AMV. Registre Civil. Registre de defuncions (1936-1939).ACAC.



HOTEL **H** CLASS
VALLS
* * *

Pg. President Tarradellas
Ctra. N-240 - 43800 VALLS
Telf.: 977 60 80 90
Fax: 977 60 80 09
www.hotelclassvalls.com

Al servei de l'oci i el negoci



Especialitat en cuina Mediterrània.
Obert al públic en general, Amb menú i carta.


elTast
RESTAURANT

977 60 80 90
Carrer Eladi Homs (Hotel Class)
VALLS